

ปัญญาสาตก

ภาคที่ ๑

สมุททโมสชาตก กับ สุนชาตก

บุตรและธิดา

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ

นางไห้ วัฏฏะสิงห์

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

๓๓ กรกฎาคม ๒๕๐๔

คำนำ

เนื่องในงานฉลองนักษัตร นางให้ วัฏฐะสิงห์ กำหนดงานวันที่
๓๓ กรกฎาคม ๒๕๐๕ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม บุตรแตละธิดาได้แจ้ง
ความประสงค์แก่เจ้าหน้าที่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร
ขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือ ๖๖ ๖๖ ๖๖ ๖๖ ๖๖ ๖๖ แจกจ่ายเป็นอนุสรณ์
แก่ผู้ร่วมงาน กรมศิลปากรพิจารณาแล้วไม่ขัดข้อง อนุญาตให้จัด
พิมพ์แจกจ่ายได้ตามประสงค์

หนังสือ ๖๖ ๖๖ ๖๖ ๖๖ ๖๖ ๖๖ เมื่อเริ่มพิมพ์ครั้งแรก สืบแต่กรมพระยา
ดำรงราชานุภาพ ได้ทรงพระนิพนธ์คำอธิบายไว้ว่า

“หนังสือ ๖๖ ๖๖ ๖๖ ๖๖ ๖๖ ๖๖ คือประชุมนิทานเก่าแก่ที่เด่ากันใน
เมืองไทยแต่โบราณ ๕๐ เรื่อง พระสังฆราชาเชียงใหม่รวบรวมแต่งเป็น
ชาดกไว้ในภาษามคธ เมื่อพระพุทธศักราชประมาณราวในระหว่าง ๒๐๐๐
จน ๒๒๐๐ ปี อันเป็นสมัยเมื่อพระสังฆราชาประเทศนั้นพากันไปเล่าเรียน
มาแต่ลังกาที่อุป มีความรู้ภาษามคธแตกฉาน เขาแบบอย่างของพระภิกษุ
สังฆในลังกาที่อุป มาแต่งหนังสือเป็นภาษามคธชนในบ้านเมืองของตน
แต่งเป็นอย่างอรรถกถาธรรมาธิบาย เช่น คัมภีร์มงคลบทนี้เป็นต้นบ้าง
แต่งเป็นเรื่องศาสนประวัติ เช่น คัมภีร์ชินกาลมาลินี เป็นต้น ตามอย่าง
เรื่องมหาวงศ์พงศาวดารลังกาบ้าง แต่งเป็นชาดก เช่น เรื่อง ๖๖ ๖๖ ๖๖ ๖๖ ๖๖ ๖๖
นี้ เขาอย่างนิบาตชาดกบ้าง โดยเจตนาจะบำรุงพระศาสนาให้ดำรง และ

*กรมศิลปากร แปลและชำระใหม่ เรียกว่า ชินกาลมาลินีปกรณ์

จะให้หนังสือซึ่งแต่งนั้นเป็นหลักฐานมั่นคง ด้วยเป็นภาษาเดียวกับพระไตร
ปิฎก แต่หนังสือบัญญัติชาติกันเห็นจะแต่งในตอนปลายสมัยทกถาวมา
เพราะความรูภาษามคธุกรามยังไม่ถึงหนังสือแต่งชกอน

หนังสือบัญญัติชาติกันฉบับเดิมเป็นคัมภีรถาน จำนวนรวม
๕๐ ผูกด้วยกัน เคยพบเห็นจะมีอยู่ในประเทศสยาม กบตเมืองหลวงพระ
บางแคะทกรุงกมพูชา ตอนหาไม่ มีเรื่องราวปรากฏว่าเคยได้ฉบับไป
ถึงเมืองพม่าครั้งหนึ่ง พม่าเรียกว่า "เซียงใหม่บัณฑิต" แต่พระเจ้า
แผ่นดินพม่าองค์โตองค์หนึ่งดำรัสว่า เป็นหนังสือแต่งปลอมพระพุทธรูป
ตั้งให้เผาเสีย ในเมืองพม่าจึงมีแต่หนังสือบัญญัติชาติกเหลืออยู่ คำที่
คิดว่าแต่งปลอมพระพุทธรูปนั้น เพราะพระเจ้าแผ่นดินพม่าองค์นั้นหลง
เชื่อว่าหนังสือนิบาตชาติก หรือ ที่เราเรียกกันในภาษาไทยว่า "เรื่องพระเจ้า
ห้าร้อยห้าสิบชาติ" เป็นพระพุทธรูป ซึ่งที่แท้หาเป็นเช่นนั้นไม่ ความจริง
เป็นดังพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราช
วิจารณ์ไว้ในพระราชนิพนธ์คำนำหนังสือนิบาตชาติกภาคต้น ซึ่งโปรด
ให้พิมพ์เมื่อในรัชกาลที่ ๕ ว่าเรื่องนิบาตชาติกนั้นคงเป็นนิทานที่เล่ากันใน
พื้นเมือง มีมาแต่ก่อนพุทธกาลช้านาน เมื่อพระพุทธเจ้าทรงตั้งสอนเวไนย
สัตว์ทรงยกเอาเรื่องนิทานมาแต่งเป็นอุปมาในพระธรรมเทศนาเนื่อง ๆ ก็
ธรรมดาในเรื่องนิทานย่อมต้องมีจุดและตัว ตัวดีจะเป็นคนก็ตามจะ
เป็นสัตว์เดียรฉานก็ตาม ย่อมเรียกว่า "มหาสัตว์" มาเกิดสมมติ
ขึ้นต่อภายหลังพระพุทธกาล ว่ามหาสัตว์ในเรื่องชาติกนั้น คือพระพุทธเจ้า
ในอดีตชาติ ครั้นเมื่อมาคบบ้างร้อยกรของพระไตรปิฎกกันในชั้นหลัง ๆ
ผู้แต่งประสงค์จะปลุกศรัทธาให้มั่นคงตามความเชื่อถือของตน จึงแต่ง

ประชุมชาติก ประหนึ่งว่าพระพุทธองค์ได้ทรงแต่งตั้งไว้ชัดเจน ว่ามหาสัตว์
 หนึ่ง ๆ มาเกิดเป็นพระพุทธองค์ และบุคคลหรือสัตว์อื่น ๆ มาเป็นผู้นับนุ
 ในปัจจุบันชาติ รูปเรื่องชาติกจึงเป็นเช่นปรากฏอยู่ในหนังสือนิบาตชาติก
 เพราะความเป็นดังอธิบายมานี้ ที่พระสังฆราชเวียงใหม่เอานิทานในพื้นเมือง
 แต่งเป็นชาติก เป็นแต่แต่งตามแบบหนังสือเก่า ซึ่งพระคณกรจนจารย์
 ได้แต่งมาแต่ปางก่อน หาได้ตั้งใจจะหุดอกดวงผู้หนึ่งผู้ใดว่าเป็นพระพุท
 วจนะไม่ พระเจ้าแผ่นดินพม่าหากเข้าพระทัยหลงไปเอง

คณฉบับหนังสือบัญญัติชาติกที่มีอยู่ในสยามประเทศนี้ ไม่มีครบ
 บริบูรณ์ ณ แห่งใด ๆ มาช้านาน แม้หนังสือฉบับหอหลวงซึ่งได้มาไว้
 ในหอพระสมุดสำหรับพระนครก็ไม่มีครบบริบูรณ์ กรรมการหอพระสมุดฯ
 ได้พยายามค้นหาฉบับที่ขาดมาหลายปี ไปได้ฉบับมาแต่ตัวระฆังบ้าง ได้
 มาแต่ตัวคอรุณบ้าง เมื่อเร็ว ๆ นี้ได้มาจากวัดปทุมคงคาอีกตอนหนึ่ง รวบรวม
 รวมกันเข้าจึงได้ฉบับครบบริบูรณ์เมื่อใน พ.ศ. ๒๔๖๖ การที่จะพิมพ์
 หนังสือบัญญัติชาติก เป็นพระประสงค์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรม
 พระสุมมตอมรพันธุ์ เมื่อยังเสด็จดำรงตำแหน่งเสนาบดีหอพระสมุด
 สำหรับพระนคร ได้ทรงพระอุทิศสำหระแปลเรื่องสมุททโชต อันเป็นนิทาน
 เรื่องบัญญัติชาติกไว้เรื่องหนึ่ง แต่เข้าใจว่าคงจะเป็นเพราะเมื่อทรงแปล
 แล้วจึงทราบว่า คณฉบับหนังสือบัญญัติชาติกที่มีอยู่ในหอพระสมุดฯ
 บกพร่อง ไม่สามารถจะพิมพ์ให้ตลอดเรื่องได้ในสมัยนั้นจึงได้ทรงยังอยู่
 เพียงนั้น ครั้นมาเริ่มพิมพ์บัญญัติชาติก จึงได้เอาเรื่องสมุททโชต ซึ่ง
 กรมพระสุมมตอมรพันธุ์ ได้ทรงแปลไว้มานั้นพิมพ์เป็นเรื่องต้นในสมุดเล่มนี้ ได้

แก้ไขบ้างเล็กน้อย เช่น เพิ่มเติมคาถาดลงให้เป็นรูปเดียวกับนิบาตชาดก
ซึ่งหอพระสมุดฯ ได้พิมพ์นั้นเป็นต้นมา

นิทานในปัญญาชาดก เป็นนิทานที่ไทยเรารักนอญุ่ชมทราบหลาย
เรื่อง เช่น เรื่องสมุททโมด เรื่องพระสุชนนางมโนहरา เรื่องตั้งขทอง
เรื่องพระรถเสน และเรื่องคาวเป็นต้น การที่เขาหนังสือปัญญาชาดกมา
แปลพิมพ์ในครั้งนั้น จะเป็นประโยชน์ต่อบรรดาให้รู้วาทานเหตุนั้นเรื่อง
ที่เขาเล่ากันแต่โบราณเป็นอย่างไร ที่เขามาแต่งเป็น โศดงฉันท์ และบท
ตะลอน เขามาแก้ไขได้อย่างใดบ้าง และให้รู้เรื่องนิทานเก่าแก่ของ
ประเทศนั้น ซึ่งมีได้ปรากฏในท่อนนอกหลายเรื่อง จึงเชื่อว่าหนังสือ
ปัญญาชาดกจะเป็นของที่พอใจนักเรียนทั้งปวง ”

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราศีทักษิณานุภาพท่านกิจ ที่เจ้าภาพ
ได้นำเพ็ญอุทิศ ตลอดจนให้พิมพ์หนังสือออกแจกจ่ายเป็นวิถียาทาน
ชอกุศลตงปวงนงเป็นปัจจัยตลบันชาติให้ นางให้ วัฏฐะสิงห์ ได้ประดับ
อิฐคุณมณูญผลตามควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภาพ ทุกประการเทอญ.

กรมศิลปากร

๒๑ กรกฎาคม ๒๕๐๕

คุณแม่ไ้ วัฏฐะสิงห์

TUDC

ชาติ ๓ ๐๘/๐๔/๒๕๖๓ กนยายน ๒๕๓๐
มรณะ ๓๕ กรกฎาคม ๒๕๐๔

ไว้อาลัยแก่คุณแม่

คุณแม่ให้ วัฏฐะสิงห์ เกิดเมื่อวันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๐ ที่
บ้านหน้าวัดมณีมาวาส ถนนนางงาม ในเขตเทศบาลเมืองสงขลา จังหวัด
สงขลา เป็นบุตรนายแสง และนางเมตตา สัจจภาพนธ์ มีน้องที่ยังคงมี
ชีวิตอยู่เพียงคนเดียว คือ นางมนต์เนติ (คำ เครือตราฐ) เมื่อถึงอายุอัน
สมควรเมื่อได้ทำการสมรสกับคุณพ่อ คือ นายชวน วัฏฐะสิงห์ มี
บุตรธิดาด้วยกัน ๕ คน ชูศรีรัฐภูมิวิจารณ์, นางเคียง ชาระวานิช,
นายปรีชา วัฏฐะสิงห์ และนางสาวมิ่งกานจน์ วัฏฐะสิงห์

คุณแม่ให้ เกิดในตระกูลคนวัด มีจิตเป็นกุศลตลอดมา ถือศีล ๕
เป็นนิจศีล และถือศีล ๘ ในวันอุโบสถเสมอมาโดยมิได้ขาดเลยก็ว่าได้
ไม่ยอมฆ่าสัตว์ตัดชีวิต แมตั่วยุงและตัวเรือดซึ่งมาเกาะกักก็ไม่ทำ เมื่อ
ถูก ๆ ยังเป็นเด็ก เคยเห็นคุณแม่ช่วยเขี่ยมดซึ่งตกลงไปในน้ำ คุณแม่
ทำบุญตักบาตรเป็นประจำ เมื่อป่วยหนักมักจะเพ้อถามว่าสว่างหรือยัง
เกรงจะไม่ทันพระมาบิณฑบาต ท่านยังเป็นโยมอุปัฏฐากวัดมณีมาวาส
ชอบทำบุญ ผู้ใดบอกบุญอะไร เป็นช่วยทั้งนั้นไม่เคยขัด ในชีวิตบั้นปลาย
นี้ มีสิ่ง ๆ นอกจากไปวัดฟังธรรมและทำบุญในวันสำคัญขอพระพุทธ-
ศาสนาแล้ว ก็คิดแต่เรื่องจะทอดกฐินวัดไหน จะบวชใครได้บ้าง

คุณแม่ให้ ได้อบรมลูก ๆ ให้เคร่งครัดในการปฏิบัติตนตามหลักพระ

พุทธศาสดาและดั่งเดิมให้ดู ๆ ได้รับการศึกษาอย่างเต็มที่ อุปการคุณ
ของคุณแม่ได้ตราตรึงอยู่ในจิตใจของดู ๆ โดยไม่มีวันลืม

คุณแม่ให้ เคยป่วยเป็นโรคมะเร็งที่มดลูก เมื่อสิงหาคม พ.ศ.
๒๕๕๒ ได้รับการเยียวยารักษาจากนายแพทย์ผู้เชี่ยวชาญที่กรุงเทพ ฯ จน
หายป่วย ดู ๆ พากันดีใจมาก ครั้นมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๓ คุณแม่เริ่ม
มีอาการป่วยกระเสาะกระแสะ ร่างกายอ่อนแอตงมากและเกิดเป็นข้อ
กระดูกชนค่วย ดู ๆ ได้ช่วยกันอ่อนนวดนวดหลายครั้งหลายหนให้มาทำการ
ดอกตาทกรุงเทพ ฯ คุณแม่เคยอ่อนนวดไม่ได้ก็เคยมาดอกตาทโรงพยาบาล
ศิริราช เมื่อเดือนพฤษภาคมปี เป็นที่เรียบร้อย ขณะทีเตรียมตัวจะ
กตบบ้าน เกิดล้มป่วยลงอย่างกระทันหัน เมื่อวันจันทร์ที่ ๓๐ กรกฎาคม
๒๕๐๔ มีไข้สูงมาก หลาน ๆ ซึ่งเป็นนายแพทย์ รวม ๕ คน ได้ช่วยกัน
พยาบาลรักษา ปรากฏในที่สุดว่า คุณแม่เป็นมะเร็งที่ตับ ผู้ที่มีความสามารถ
ของหมอกที่จะช่วยได้ คุณแม่ได้ถึงแก่กรรมเมื่อวันเสาร์ที่ ๓๕ กรกฎาคม
๒๕๐๔ เวลา ๑๒.๓๐ น. รวมอายุได้ ๗๔ ปี ยิ่งความเศร้าสุดใจแก่
บรรดาลูกหลานและญาติ ๆ อย่างใหญ่หลวง

ด้วยคุณงามความดีตลอดชีวิตของคุณแม่ตั้งถ่วงแล้ว ดู ๆ มี
ใจว่าคุณแม่ได้จากพวกเราไปสู่สุคติในสัปดาห์แรกแล้ว อย่างไรก็ตาม ดู ๆ
ก็อดที่จะเศร้าใจและอาลัยรักในคุณแม่ไม่ได้ จึงได้เขียนคำไว้อาลัยนพน
โดยบริสุทธิ์ใจจริง ๆ ชาติหน้าขอให้ได้เป็นแม่เป็นลูกกันอีก.

จากลูก ๆ ของคุณแม่

บัญญัติชาดก

๑. สมุททโมสถชาดก

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรินทร์ ทรงแปล

นมสสิตวา	ตีโลกคัค	ภวาภวกริ	นุท
สัมณจตุตม	เสณจ	ปวกขามิ	ปกรณ
ปณณาสชาตก	นาม	วูจุมาน	อเสสโต

(ในบัญญัติชาดกนี้ พระคัมภีร์จนาจารย์ผู้แต่งพระคัมภีร์ กถาว
คำประณามพระรัตนตรัยไว้ในเบื้องต้นว่า) ข้าพเจ้าขอถวายนมัสการองค์
สมเด็จพระสัมพันธัญญะบรมครูเจ้า ผู้ทรงพระเดชพระคุณอันประเสริฐปรากฏ
ในไตรภพ อนึ่งขอขอบน้อมคุณพระนพโลกุตระธรรม อันชักนำผู้ปฏิบัติ
ให้ข้ามพ้นจากความทุกข์ในภพน้อยใหญ่ แดขอขอบนอบคุณพระสงฆ์
องค์พระอริยเจ้าผู้ทรงพระคุณอันอุดม ด้วยอำนาจรัตนตยาธิคุณอดุทย-
ภาพนั้น ขอจงบ่งกนอุบถวันตรายทั้งปวง อย่าให้มีมาบทาข้าพเจ้าผู้
จะรจนาคัมภีร์พระบัญญัติชาดก โดยสุตมัยญาณตั้งแต่ต้นจนจบด้าน
กาดจบพระคัมภีร์นั้นเกิด

พระคัมภีร์จนาจารย์ถวายนมัสการพระไตรรัตนเดรัจฉาเดวั จึงนำ
เรื่องนิทานต่าง ๆ มาแสดงไว้ในคัมภีร์บัญญัติชาดก มีเรื่องราวซึ่งจะ
กล่าวต่อไป

สมุทฺทโฆโสติ นามเณตฺติ อิทํ สตฺถา สวตฺถึ อฺปนีสฺสาย
 เชตวนเ วิหรนฺโต ยโสธราเทวี อารพฺภ กเถสิ.

สตฺถา ตมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อเสด็จดำรัวยุทธวิริยาบถ
 อยู่ ณ พระเชตวัน อาศรัยเมืองสาวัตถีเป็นที่โคจรสถานทรงบิณฑบาต
 อารพฺภ ทรงพระปรารภพระนางพิมพายโสธรา ให้เป็นเทศนานุบัติเหตุ
 กเถสิ จึงตรัสเทศนามุทฺทโฆสชาตกให้เป็นผล อันพระสังคตีกาจารย์
 กำหนดโดยพระบาลีว่า สมุทฺทโฆโสติ นามเณ เปนอาทิ

อถกทิวสมฺหิ แท้จริง วันหนึ่งภิกษุทั้งหลายประชุมกันในธรรม-
 สังฆาคาธา ตั้งสนทนาลงเรื่องทีพระพุทธองค์ทรงสดะสิริราชสมบัติ เพื่อ
 จะใคร่ได้พระนางพิมพายโสธราว่า คูกรอาวุดุทั้งหลาย องค์สมเด็จพระ
 บรมศาสดาจารย์เจ้าของเราทั้งหลาย พระองค์ทรงสดะราชสมบัติเสด็จไป
 ดูพระนครอื่น แล้วทรงแสดงศัตตปาฐครุคำคณฺถถึง ๖๔ อย่าง จึงได้พระนาง
 พิมพา

ฝ่ายองค์สมเด็จพระบรมศาสดา ได้ทรงสดับคำของพระสังฆทัฬห
 นั้นด้วยทิพยโสตญาณ จึงเสด็จจากพระคันธกุฎีไปสู่ที่ประชุม ทรงประทับ
 ณ ธรรมาสันตตครุคณามัย เปล่งพระสุรเสียงเพียงครั้งเดียวแห่งท้าว
 มหาพรหมค้ำวธกามพระสังฆถึงเหตุที่ประชุมตั้งสนทนากัน พระสังฆ
 กราบทูลเรื่องทกถาถมานัน ให้ทรงทราบทุกประการ ตมเด็จพระพิชิตมาร
 จึงตรัสว่า ตถาคตจะไต่สดะพระราชาบิดามารดาแลราชสมบัติเพื่อพิมพา
 แล้วไปสู่พระนครอื่นในปัจจุบันชาตินี้ก็หาไม่ แม้ในชาติหนหลังก็ได้สดะ

สมุททโมสชาดก

พระราชบิดามารดาแต่ราชสมบัติไปอยู่พระนครอื่น เพื่อประโยชน์แก่พิมพ์
กัม ตรีศแทนแดงทรงพระศุภนิภาพ พระตั้งมีทงปวงจะใคร่ทราบเรื่อง
อนันต์แดงแต่ปางหลัง จึงกราบทูลอาราธนาองค์สมเด็จพระเจ้าตากสิน
เรื่องอนันต์แดงแต่เห็นหลังมาแต่คงว่า

อดีเต ภิกขเว กาสีกรณฐะ ชนปเท พุรหุมปุริ นาม อโหสิ
๗๓๗ ในกาลปางหลัง ครองพระเจ้าอนันทที่เสวยราชสมบัติในพรหม
บุรนคร มีพระอรรคมเหษีทรงพระนามว่าพระนางเทพธิดา ครองนั้นพระ
โพธิสัตว์จุติจากดุสิตพิภพ ตงสู่พระครรภ์พระนางเทพธิดา เมื่อเวธา
ประสูติเกิดอัครรรมย์เต็มยงถนทงโลก เพราะฉนั้นจึงได้ถวายนามพระ
โพธิสัตว์ว่า สมุททโมสราชกุมาร เมื่อพระโพธิสัตว์พระชันษาได้ ๓๖ ปี
มีพระกายงามไฉไล และได้ทรงศึกษาศิลปศาสตร์รูปร่างหน้าตา
กิตติศัพท์แผ่ซ่านไปทั่วโลก

ก็แหดะในกาลนั้น มีกระษัตริย์ออกพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า
พระเจ้าตรีวิฑูหะนครุต ครองรัชมบูรขานี้ พระมเหษีทรงพระนามว่า กนกวัตติ
มีพระราชธิดาองค์หนึ่งพระนามว่าวิณฑุมติราชกุมารี พระรูปโฉมงามไฉไล
พร้อมอาจารย์มารยาท พระราชธิดานี้ได้ทราบข่าวที่ปรากฏว่าพระโพธิสัตว์
งามนักก็ทรงกระตั้นจะใคร่เห็นพระโพธิสัตว์อยู่ทุกวันทุกเวธา

อนึ่งพระเจ้าตรีวิฑูหะนครุตให้สร้างศาลเทพารักษ์เป็นหลังเมืองไว้แห่ง
หนึ่งทตามถางพระนคร ถึงวัน ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ก็เสด็จไปกระทำ

ปัญญาสชาดก

ตั้งการบูชาทุกวัน ส่วนพระราชธิดาเมื่อจะเสด็จไปกระทำสักการบูชาเจ้า
 หล็กเมืองนั้น ก็ประทับพระองค์ทรงเครื่องแฉวเสด็จทรงวอทองแฉดล้อม
 ด้วยหญิงบริวารประมาณหมื่นสองพัน ก็นพระกตสันต์ชาวพร้อมทั้ง
 เครื่องประโคมเสด็จไปสู่ศาลเทพารักษ์นั้น เวียนตามรอบแฉวเสด็จเข้า
 ไปในศาลคำนับบูชาแล้วตั้งความอธิษฐานเป็นพระคาถาว่า

สมุทฺทโมโสติ นามเน	ราชปุตุโต มหิตฺธิโก
ผริตฺวา ปถวี สพฺพิ	ยสํ ตสฺส มโนหรํ
สเจ มหิตฺธิโก อาสี	เทวปุเร มโนรณํ
ตํ ลภิตฺวา นรवरํ	กโรมิ ตว ปุชิตํ

ความว่า พระราชบุตรผู้มีนามว่าสมุทฺทโมส อันทันมหิตฺธิฤทธิแม่ไป
 ทิวปถพิมณฑต มีพระยศอันยังพระกรรมดให้ยินดีปรีดา ถ้าข้าพเจ้าได้
 พระสมุทฺทโมสพระองค์นั้นเป็นพระภักศา สมดังความปราถนาแล้วจัก
 กระทำสักการบูชาแก่ท่านให้ยิ่งกว่านี้

พระราชธิดาบนเทวดาแล้วเสด็จกลับ แต่ในดวงจิตรำพึงถึง
 พระโพธิสัตว์อยู่เสมอ

ก็เหตในครั้งนั้น มีพราหมณ์ชาวเมืองรัมมบูรนคร ๕ คน เทยว
 ไปจนถึงพรหมบูรนครราชธานี ขณะนั้นพระโพธิสัตว์เสด็จประทับในภาย
 ไต้เศวตฉัตรเหนือคอคชฉัตร พร้อมด้วยจตุรงคเสนาแฉดเครื่องประโคม
 แฉดล้อมเป็นบริวาร เสด็จไปสู่พระราชอุทยาน งามปานประหนึ่งว่าองค์
 อมรินทร์อันแฉดล้อมด้วยหมู่เทวดาเสด็จไปสู่สวนสวรรค์

สมุททโมสชาดก

ฝ่ายพราหมณ์ทั้ง ๕ นั้น ครั้นเห็นพระโพธิสัตว์ ก็พากันโสมนัส
ชมพระบารมีแก้วรืองดวายเป็นมงคลด้วยดีดัง พระโพธิสัตว์ได้ทรง
ฟังจึงตรัสถามพราหมณ์ทั้งปวงนั้น ด้วยสารพระคาถาว่า

กุกโต นุ กจฺฉถ โว พฺราหฺมณา กิลนฺตฺรฺรูปา
กิสสา ทุพฺพลา อากนฺตฺวา กิการณา เม ตมตฺถิ
มยฺหิ พฺรุถ ปุจฺฉามิ เต พฺราหฺมणे เวทปารคฺคู

ความว่า ท่านทั้งหลายมีกายอันชุกต่าลำบากเพราะความทุกข์ยาก
มาในมรรคา ท่านมาจากพระนครชื่อไร และมีกิจธุระเป็นไฉนจึงได้มาสู่
ประเทศนี้

พราหมณ์ทั้ง ๕ ได้รับตั้งถาม จึงทูลความเป็นพระคาถาว่า

มยฺ สพฺเพ มหาราช รมฺมปุเร มโนรมเ
ตโต อากมา สพฺพมฺหา ลกฺขณฺนเตว ปสฺสิตฺตุ

ความว่า ข้าแต่มหาราชา ข้าพระองค์ทั้งปวงอยู่ในรั้วมบุรนคร
ได้ฟังเขาเล่าๆกัน จึงพากันมาจากรั้วมบุรนคร เพื่อชมพระรูปพระโฉม
พรรณดรรพางค์ของพระองค์ พระพุทธเจ้าข้า

พระโพธิสัตว์จึงชวนพราหมณ์ทั้ง ๕ ไปสู่สวนอุทยาน ทรงเดิน

ตำราญแล้วพักอยู่ ณ ที่แห่งหนึ่ง จึงตรัสถามพราหมณ์ทั้ง ๕ คนนั้น
ว่ารั้วมบุรนครมีความแปลกปลาดอย่างไรบ้าง พราหมณ์ทั้ง ๕ ทูลว่า
พระเจ้าลี้รีดีหะนรคฺตซึ่งครองรั้วมบุรนคร พระมเหสีมีนามว่าพระนาง
กนกวดี มีพระราชธิดาพระองค์หนึ่งพระนามว่าวินทุมดี รูปทรงงาม

ปัญญาสาตก

โศภาหาคตรทจะงามเหมือนไม้
 ท้าวพระยามหากระษัตริย์เป็นอันมาก
 อยากระจะได้พระราชธิดานั้น
 แต่งเครื่องบรรณาการมีราชด้าวไปทูลขอ
 พระเจ้าสิริดีहनรคุด ๆ ก็ไม่พระราชทานให้แก่ผู้ใด
 ขอนเป็นความ
 อัจฉรย์ของรัมมบุตร
 พระโพธิสัตว์ได้ตั้งคบชาวหนักทรงปดัมพระ
 หฤทัย จึงประทานทองคำแก่พราหมณ์คนละห้าร้อย
 ครั้นเวดาเย็นก็
 ได้ตั้งกลับ รุ่งเช้าจึงเสด็จเข้าไปเฝ้าพระราชบิดามารดา
 กราบทูลคดีนั้น
 ให้ทรงทราบ แล้วกราบทูลดาเพื่อจะเสด็จไปดูพระราชธิดา
 ด้วยบาท
 พระศาถาว่า

อาปุจฉามิ ตูวิ ตาต
 โอกาสิ ยทิ ลภามิ
 สิริดีहनรคุดโต
 อโนปมาปี ลกขณา

คจฉามิ ปุรมุตตม
 คจฉามิ มยหิ ปุริ
 ราชา ตสส ปน ธิดา
 สทิสสา เทวกลญาหิ

ทญจุมิจฉามิ ตัง สุกัง

ความว่า ข้าแต่พระชนกชนนี ข้าพระองค์จะขอถวายบังคมดาไปดู
 นครอันอุดม ซึ่งมีนามว่ารัมมบุรี ถ้าข้าพระองค์ได้โอกาสแล้ว ก็จะไป
 ยังเมืองรัมมบุรี ก็แต่เมืองนั้น พระราชาทรงพระนามว่า สิริดีहनรคุด
 เป็นอธิบดีครองอาณาจักร ธิดาของพระราชานั้น มีลักษณะหาผู้ใดเปรียบ
 มิได้ งามประดุจดังนางเทพอัปสรกัญญา ข้าพระองค์ปราถนาจะไป
 เห็นนางงามนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ฝ่ายพระชนกนาถราชมารดาทั้ง ๒ ก็ตั้งมกอดพระโพธิสัตว์แล้วทรง

สมุททโมสชาดก

พระโคตมาราพรณ เมื่อจะทรงห้ามให้รอกการที่จะเสด็จนั้นไว้ จึงกล่าว
เปนพระคาถาว่า

มยํ ตว ปิตา ราชา	ตว มาตา เทว ชนา
วินา เต ปุตตกานาถา	กถํ ชวาม ปุตตถ
ยที อัจฉสี ปุตต	สหสา มา คจฉฉสี
ทุตํ จ ปหีนฉสาม	วาเรนตา ราชชัตถ

ความว่า ดูกรบิษบุตร เราทั้งต้องคือมารดาบิดาของเจ้า เมื่อเว้น
จากเจ้าผู้เป็นบุตรแล้ว ก็เหมือนอนาถา มารดาบิดาทั้งต้องจะมีชีวิตอยู่
อย่างไรได้ถ้าเจ้าปราถนาจะไปก็จงยับยั้งอยู่ก่อน เราทั้งต้องจะตั้งทูลให้
ไปขอราชชิตานัน

พระโพธิสัตว์ กราบทูล วิงวอนขอลา เสด็จไปเอง จนทรงพระ อนุญาต
แล้ว จึงให้เรียกพราหมณ์ทั้ง ๕ ไปบริโภคนอาหารเสร็จแล้วก็ประทานทองคำ
อีกคนละห้าวร้อย ครั้นเพศราตรีก็ส่งพิณให้แก่บุตรปโรหิตคนหนึ่ง ส่งห่อ
เครื่องประดับให้แก่บุตรอำมาตย์คนหนึ่ง แล้วชวนคนทั้ง ๒ กับพราหมณ์
ทั้ง ๕ เสด็จออกจากพระนครไปตามมรรคา ด้วยอานุภาพแห่งพระโพธิสัตว์
ราตรีหนึ่งกึ่งกรมมบรรณคร พระโพธิสัตว์พกตั้งรณารายอยู่ทณายนอก
พระนคร วันหนึ่งนางวิณฑุมตีราชชิตาเสด็จกดับจากศาลเทพารักษหตถเมือง
แล้วชนเฝ้าพระราชบิดา พระโพธิสัตว์ทรงเครื่องประดับแล้วเสด็จไปศาล
เทพารักษนน หมู่มนุษย์ทั้งหลายซึ่งได้เห็นพระโพธิสัตว์ก็พากันตกตถถึง
แถศุพระโพธิสัตว์มิได้วางตา เพราะรูปสรีโรธภายของพระโพธิสัตว์งาม

ปัญญาสชาดก

แปลกกว่าสามัญชน พระโพธิสัตว์ได้เกิดจากค้ำาดเทพารักษ์แต่ก็
 ได้เข้าไปในพระราชนิเวศน์เฝ้าพระเจ้าสิริดีหะนรคต นิ่งคิดสายพิณอยู่
 ตรงพระพักตร์ เฝ้ายพิณนั้นดังสนั่นเด่นเพราะจับใจประสมขนทได้ฟังทั้ง
 พระนคร พระเจ้าสิริดีหะนรคตทอดพระเนตรดูพระโพธิสัตว์ไม่พริบพระ
 เนตร พระราชธิดาก็แฉกอย่างนั้น พระเจ้าสิริดีหะนรคตทรงพอพระราช
 หฤทัย จึงตรัสเรียกพราหมณ์ทั้ง ๕ เข้าไปสู่ที่เฝ้าแล้วตรัสถามว่ากุมาร
 ที่คิดสายพิณอยู่นั้นรูปร่างงดงามยิ่งนักเป็นบุตรผู้ใด พราหมณ์ทั้ง ๕ จึง
 กราบทูลว่าเป็นพระราชโอรสพระเจ้าวินททัต อันเสวยราชสมบัติในพรหม-
 บุรนคร พระนามว่าสมุททโมธราชกุมาร พระเจ้าสิริดีหะนรคตได้สัดบัก
 ทรงพระเด่นหา ได้ตั้งดูจากราชบัลลังก์ไปใกล้พระโพธิสัตว์ แล้วทรง
 ทอดพระเนตรพิศพระเศียรเกล้าแล้วตรัสว่า พ่ออุธ่าหะณะราชสมบัติของตน
 ไม่อาลัย คิดใจมาได้ถึงเมืองนี้ พระโพธิสัตว์กราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้า
 ได้ทราบว่าเป็นองค์ทรงพระบารมีเป็นอย่างประเสริฐในโลก ข้าพระพุทธเจ้า
 อุธ่าหะมาด้วยหวังใจถวายตนเป็นข้าใต้ฝ่าพระบาท พระเจ้าสิริดีหะนรคต
 ได้สัดบักคำพระโพธิสัตว์ ก็ทรงพระโสมนัส จึงพาพระราชธิดากับพระ
 โพธิสัตว์พร้อมด้วยข้าทูลดองของชุดพระบาท ได้เข้าไปยังค้ำาดเทพารักษ์ทรง
 หอตั้งอุทกธาราออกจากพระเศ้าทอง อภิเษกพระราชธิดากับพระโพธิสัตว์
 ให้อยู่ร่วมสุขสมบัติภายในเศวตฉัตรเดียวกัน พระโพธิสัตว์กับพระราชธิดา
 ก็ได้สุขสนุกตองเดียวกันกับค้ำาดเทพารักษ์ หอมล้อมด้วยราชบริษั
 ได้เข้าไปในพระราชวัง ประทับอยู่ในปราสาทเดียวกัน

สมุททโฆสชาดก

ฝ่ายพระเจ้าสิริวิมลหะนรคตจึงดำรัสสั่งให้จัดเครื่องบรรณาการ มี
ราชดาร์แจ้งความตามเหตุที่ได้พบกับสมุททโฆสราชกุมาร แล้วได้จัดการ
อภิเษกเป็นการหมั้นไว้ให้สมุททโฆสราชกุมารอยู่ร่วมปราสาทกับพระราช
ธิดา ขอเชิญพระเจ้าอินททศเดด็จมาเพื่อกำหนดวันวิวาห์คงค่อไป ให้
ราชทูตเชิญพระราชดาร์กับเครื่องบรรณาการไปสู่พรหมบุตรภวาย
พระเจ้าอินททศ

ฝ่ายพระเจ้าอินททศได้ทรงสดับพระราชดาร์ แลทอดพระเนตร
เห็นเครื่องราชบรรณาการก็ทรงพระโสมนัส จึงตรัสสั่งให้จัดจตุรงค์
เสนาแลเครื่องราชบรรณาการ แล้วให้ราชทูตนั้นนำมรรคาเสด็จยกพยุห
โยธาไปรั้งมบุตรกับด้วยพระอรรคมเหษี พระเจ้าสิริวิมลหะนรคตกับ
พระโพธิสัตว์ก็เสด็จไปทรงทำปฏิสันถาร เชิญพระเจ้าอินททศเสด็จเข้า
สู่พระนคร ให้จัดการพระราชพิธีการวิวาห์คงค่อ ระยะเวลาทั้ง ๕ มี
พระเจ้าสิริวิมลหะนรคตเป็นต้น ก็อวยชัยให้พรแก่พระโพธิสัตว์กับพระ
ราชธิดา เมื่อพระเจ้าอินททศจะเสด็จไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท
ระยะเวลาทั้งสองพระองค์ จึงตรัสแก่พระเจ้าสิริวิมลหะนรคตด้วยบาทพระคาถา

ยถา นิกขมิตราชา	นรมชฺเชน อนตรํ
ตถา ทูเว มยํ ราชา	มิตฺตภาวาม สพฺพทา
ตว รชฺชํ มม รชฺชํ	เอกํเขว ทูเว ภเว
มม ทุกฺขํ ตว โหตุ	ตว ทุกฺขํ มมภูจิติ
สุขทุกฺขา สมา โหม	อิโต สุขตรํ สียาติ

ความว่า ราชนครแควราชบิดาของเรา เป็นกระษัตริย์อัครมณีนพวงศ์ด้วย
 กนทั้งต้องฝ่าย เราทั้งต้องก็เป็นกระษัตริย์อัครมณีนพวงศ์ทั้งต้องข้าง พระราชา
 แต่กาดก่อน เป็นพงศ์กระษัตริย์อย่างไร เราทั้งต้องก็เป็นพงศ์กระษัตริย์อย่าง
 นพเหมือนกัน เราทั้งต้องจึงเป็นมิตรไมตรีกันทุกเมื่อ ราชสมบัติของ
 ท่านเหมือนราชสมบัติของเรา ส่วนราชสมบัติของเราเดาก็เหมือนราช-
 สมบัติของท่าน เราทั้งต้องเหมือนกัน เดียวกัน ทุกข์ของเราเหมือน
 ทุกข์ของท่าน ทุกข์ของท่านก็เหมือนทุกข์ของเรา เราทั้งต้องจึงมีสุข
 แด่ทุกข์เต็มอกกัน จึงร่วมสุขร่วมทุกข์กันทุกเมื่อ แต่ไปเราทั้งต้องจะมี
 ความสุขยิ่งขึ้นไปกว่านี้

พระเจ้าศิริวิธัหะนรคฤคได้ทรงสดับสุนทรคาถาดังนั้น ก็มีพระหฤทัย
 ยินดี โสมนัส จึงมีพระราชดำริดีตอบด้วยพระคาถาว่า

สาธุ สาธุ นรุตตม เอกโต หุตฺวา ภวาม

สาธุ สาธุปัท วากุญฺญิ เอวฺ ภวตุ สพฺพทา

ความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐสุดในนรชน พระราชดำริดี
 พระองค์ตรัสมาทางนี้เป็นความดีความชอบ ทำประโยชน์ให้สำเร็จทั้งต้องฝ่าย
 เราทั้งต้องจะมีฉันทอัชฌาศัยเต็มอกกัน พระองค์จึงทรงประพฤติกเป็นไปดังนี้
 ทุกเมื่อ จนตราบเท่าแต่ดีจิตดวงศดเกิด

พระเจ้าจวนททศกับพระอรรคมเหษี ได้ทรงฟังพระราชดำริดีตอบ
 ก็ทรงพระโสมนัสยินดี จึงประทับแรมอยู่ในรั้วมบุรินทร์นั้น ประมาณ
 ได้เดือนหนึ่งก็ทอดตาพระเจ้าศิริวิธัหะนรคฤค ยกพยุหโยธากดดันหงษ์ยังพระนคร

พระโพธิสัตว์ก็เสด็จอยู่บนปราสาทกับพระราชบิดา มีความสมัครไมตรีสุข
ดีราญทุกเวลา

วันหนึ่งพระนางวิณฑุมดีราชบิดา จึงทูลพระโพธิสัตว์ราชสามีว่า
หม่อมฉันจะไปที่ศาลเทพารักษ์ จะถวายเครื่องบวงสรวงแก่เทพารักษ์

แก้คำปฏิญาณที่หม่อมฉันได้บนบานไว้ พระโพธิสัตว์จึงตรัสถามว่า
คุณเจ้าผู้ผูกพันอันเจริญเจ้าได้บนบานไว้ว่าอะไร พระนางวิณฑุมดีได้สดับ
พระราชสามีตรัสถาม เมื่อจะทูลความนั้นให้ทรงทราบจึงทูลเป็นบาทพระ
คาถาว่า

ขกา ตว ยส สุตวา ทิวารตตี อนุสุสรี
อนุสุสรนติยา ตถา เทโว อาบาจิโต มยา

ความว่า กาดเมื่อหม่อมฉันได้สดับกตัญญูคุณของพระองค์ ก็มี
จิตรคิดประสงค์จะใคร่ได้มาเป็นพระราชสามี ระลึกถึงเนื่อง ๆ ทุกทิวาราตรี
กาดในกาดนั้น หม่อมฉันจึงได้บนบานเทวดาในศาลเทพารักษ์ให้สดับ
ความประสงค์อย่างนั้น

พระโพธิสัตว์ได้ทรงฟังดังนั้น เมื่อจะเล่าความหลังให้พระนาง
วิณฑุมดีฟัง จึงกล่าวพระคาถาเป็นลำดับไปว่า

ขกา ปุจฺฉามิ พฺราหฺมเณ คัม ปวฺตตี สุโณมิหิ
ตวญฺเจว เม จินฺตยโต อุมมตฺตโก ชาโต มโน
ตสฺมา จเชยฺย อตฺตานํ ตว สักมม การณา
จเชตฺวา มาตาปิตโร อาคตา ตว สนฺตึเก

ความว่า ^{๒๒๕๖ ๑๖}คูกรเจ้าผู้มพบกตรอนเจริณ ^{๑๕}เมื่อพราหมณ์ทั้ง ๕ ^{๑๕}ไปถึงเมือง
^{๑๔๓๒}พักไคถามพราหมณ์เหตานั้น ^{๑๕}ครนพไคพงประพฤคิเหตุของพระน้อง ^{๑๕}ก็
^{๑๕}เฝ้าแต่รำพึงคิดถึงพระน้องอยู่เนือง ๆ จนความรักเขารัตริงตรึงฤททยอุปมัย
^{๑๕}คิงว่าจะเปนนบำ ^{๑๕}พจงดัดตะพระราชบิดามารดาทางต้องกระษศรีย ^{๑๕}แดดะ
^{๑๕}ราชสมบัติมิได้รักกายเดี่ยตายชีวิต ^{๑๕}คิดแต่จะ ^{๑๕}ใครได้พระน้องเจ้าเป็นเบองหน้า
^{๑๕}จึงจากเมืองมาสู่รมมบุรีอนเปนนทอยุของพระน้อง ^{๑๕}พระโพธิสัตว์ตรัดตงน
^{๑๕}แล้ว ^{๑๕}ก็พาพระเทวีเด็คจไปศาตเทพารักษแกัดนบนด้วยเข้าคอกคอกไม้
^{๑๕}กระแจะจวงจหนนเด็ริจแล้ว ^{๑๕}ก็เด็คจกตบยงปราช้าท ^{๑๕}กาดแต่นั้นดวงไปบี
^{๑๕}เศษ ^{๑๕}พระโพธิสัตว์เด็คจทรงวอทองเดี่ยกนกับพระเทวีพรอมทงราชบริวาร
^{๑๕}ไปสู่ราชอุทยาน

^{๑๕}ครนนั้น ^{๑๕}มีวิทยากรคนหนึ่งดำนกออยู่ในจังหวัดยอดเขาไกรดาตอัน
^{๑๕}โสภาตดั่งแดงเงิน ^{๑๕}พาภรรยาไปเที่ยวเก็บคอกไม้ต่าง ๆ ^{๑๕}ประดับประดา
^{๑๕}กายเด็ริจแล้ว ^{๑๕}ก็ถือพระขรรค์มือหนึ่ง ^{๑๕}ถือฝักมือหนึ่ง ^{๑๕}ให้ภรรรยาที่นั่งบนตัก
^{๑๕}แล้วก็เหาะไปในอากาศ

^{๑๕}ยังมีวิทยากรอีกคนหนึ่ง ^{๑๕}เป็นผู้ดำนกออยู่ในจังหวัดยอดเขาตู่คั้น
^{๑๕}บรรพต ^{๑๕}ซึ่งปรากฏวิศมตงดีแห่งทองคำ ^{๑๕}วิทยากรนั้นพาภรรยาเที่ยวเก็บ
^{๑๕}ตอกมณฑาไคแล้วก็ประดับกายแล้ว ^{๑๕}ถือ ^{๑๕}พระขรรค์ ^{๑๕}เหาะไปใน ^{๑๕}อากาศ ^{๑๕}แต่ผู้
^{๑๕}เดี่ย ^{๑๕}วิทยากรทงต้องพบกนกลางทาง ^{๑๕}ก็ทาทายกนด้วยถือวาทนมฤทษ
^{๑๕}จึงเกิดรบสู้กน ^{๑๕}วิทยากรผู้ทรงภรรยาถูกฟันเป็นแผลทวทงกาย ^{๑๕}โลหิตไหล
^{๑๕}อาบคตายกบราดด้วยนาคริง ^{๑๕}ตั้งกาดงกพตคตกลทงทามกลางราชอุทยาน

วิทยากรผู้ชนะได้ภรรยาไป ๒๒/๐๔/๒๕๖๓

เวลานั้นพระโพธิสัตว์ได้ตั้งจิตจากพระตำหนักในราชอุทยาน ชวน
 บุตรปโรหิตแต่บุตรอำมาตย์ได้ตั้งประพาสราชอุทยาน ทอดพระเนตร
 เห็นวิทยากรนอนอยู่ทันทันได้ตั้งเข้าไปใกล้ทรงไต่ถาม วิทยากรก็ทูลเล่า
 ความตามเหตุที่เป็นแล้วให้ทรงทราบทุกประการ พระโพธิสัตว์ทรงตั้งดำริ
 ก็ให้พยุงวิทยากรมายังตำหนักแล้วให้แพทย์รักษา ประมาณสี่ห้าวัน
 วิทยากรก็หายเป็นปกติ วิทยากรตั้งอยู่ในความกตัญญูกตเวทิต์จึงถวาย
 พระขรรค์ของตนแก่พระโพธิสัตว์ ทูลว่าพระขรรค์นี้มีฤทธิ์ ถ้าถือไว้ในมือ
 อาจจะไปไหนก็ได้ แล้วก็ทูลลาพระโพธิสัตว์ไป

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ก็ครีดีชวนพระเทวีได้ตั้งประพาสป่าหิมพานต์ ให้
 พระเทวีทรงนั่งบนพระเพลา พระหัตถ์ทรงพระขรรค์แล้วเหาะขึ้นบนอากาศ
 มีพระพักตร์ไปสู่ทิศอุดร ชมภูเขาดัง ๆ ในป่าหิมพานต์ คือ ภูเขาดิน
 ภูเขาทอง ภูเขาแก้ว แดงภูเขาแก้ว ๗ ประการ สูงห้าร้อยโยชน์ มียอด
 ใหญ่ร้อยยอด ยอดเล็กแปดหมื่นต้น มีพุดยหินต่าง ๆ มีไม้กตปพฤกษ์
 ต่าง ๆ มีหมู่กนิกรกนิรีพื่อนราชบัณฑิตานตั้งอาศัยอยู่ไม่ขาด มีทั้งฝูง
 มฤคชาติคชสารราชสัตว์แรดเสือแรดสัตว์ พระโพธิสัตว์เหาะประทับที่ตงขร
 ทรงเก็บบุบผานา ๆ พรรณประดับให้พระเทวี และทรงเก็บผลไม้มันรสดี
 ต่าง ๆ เสวยกับพระเทวี แล้วทรงตั้งระสังคคาในตำหนัก แล่นต้นกุหลาบ
 ตำราญพระทัยแรมอยู่ในคูหาตอคราตรี

ฝ่ายข้าราชการทั้งปวง ไม่เห็นพระโพธิสัตว์แต่พระราชธิดา ก็
 ตกใจช่วยกันเที่ยวค้นหาในแนวไพรไม่ประสงค์ของชคยาต่างเคঁราได้มารับเข้า

ปัญญาสชาดก

ไปเฝ้าพระเจ้าสิริวิเชียรนคร
 ปรากฏเหตุที่เกิดขึ้นให้ทรงทราบทุก
 ประการ พระเจ้าสิริวิเชียรนคร
 พระหฤทัยว่าจะเสด็จไปเยี่ยมเยียนพระชนกชนนีบ้าง หมู่อำมาตย์ไปตามถึง
 พระนครนั้นก็หาทราบข่าวไม่ จึงเข้าไปเฝ้าพระเจ้าวิมลทศกราบทูตประวดี
 เหตุนี้ให้ทรงทราบ ด้วยพระศากาว่า

ตว ปุตุโต จ เทวี จ เทว ชนา ตตถทหสิ
 เตน มํ ปหิณิ ราช ตว สาสนํ อจิกขิตุ

ความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ดำรงอิศรภาพ กระษัตริย์ทรงต้องพระองค์คือ
 พระราชบุตรแด่พระสุนิศาต๊ะ ภาของพระองค์ พวกนั้นไปชมสวนพระราช
 อุทยานแล้วอันครหานหายไป ข้าพระองค์ทงหตายพากันเที่ยวค้นหาใน
 พระราชอุทยานนั้น ก็มิได้พบเห็นเป็นอันสุดท้ายค้นหา โดยเหตุนี้พระเจ้า
 สิริวิเชียรนคร จึงตรัสให้ข้าพระองค์มากราบทูลให้ทรงทราบ พระเจ้า
 วิมลทศกราบทูตกับพระมเหสีได้ทรงทราบ ก็ทรงพระโศกอาปานประหนึ่งว่าดวง
 พระทัยจะทำลายราญ ไม่เป็นอันจะเสวยพระกระยาหารแต่บรม
 ครอมครมด้วยบิยวิปโยคทรงพระกรรแสงพลาง จึงกล่าวพระศากาทัง
 หลายนว่า

หahaha นตฺถา อุกโ รฎฺฐา หahaha นตฺถา ชนา เทว จ
 คตา ปุตุตกา กุหิ โน จชิสฺสาม ทเว ชเน
 รฎฺฐเช จ ปเทเส เจว กถํ ตูเมห จชิสฺสถ
 เกน การณน นตฺถา กถํ โภจัน ชานาติ

อุโภ มย มหาเทวี

อตปุตา จ ภวามหเส

ปุตตเคน วินา อชช

กถิ ชวาม ปุตตกาติ

ความว่า ฮาฮา แฉ่นแฉ่นครทงต้องเกิดพินาศแล้ว พระราชบุตรแด
พระศุณิศาทงต้องของเราจึงมาหายไป รัชตियกุมารแดรัชตियกุมารทง
ต้องไปอยูณที่ไหนดนอ ในนังจมาสังระเราทงต้องเดี่ย มิได้ระตักกิงเรา
ทงต้องผู้เปนมารดาบังเดย ทงมาดะทงแฉ่นแฉ่นประเทศทงหลายเดี่ยด้วย
แดมาพากันหายไปด้วยเหตุอะไร ในนังไม่มีใครเห็นบังเดย เมื่อเปน
ตงน เราทงต้องกชอว่าหาบุตรมิได้ เมื่อเราทงต้องมาพดัดพรากจากบุตร
แล้ว จะมีชวคยีนยาวอยู่อย่างไรได้

เมื่อกระษตริยทงต้องทรงพระ โคการว่าว่าพรณอยู่ตงนนั้น หมู่อำมาตย์
นกกกราบทุดตาดกลับมาทุดแก่พระเจ้าสิริสังหารนาคูคให้ทรงทราบว่าได้ข่าว
กระษตริยทงต้องพระนครก็ให้เสนาข้าราชการออกไปคอยฟังข่าวอยู่ในป่า

ฝ่ายพระโพธิสัตว์เที่ยวประพาดเพดินอยู่ในป่าหิมพานต์ ประมาณ ๒
เดือน แฉ่นพาพระเทวีเหาะชนบนเวหาไปยังยอดเขาไกรลาสทอดพระเนตร
เห็นสุวรรณนครมีสูงกินรพื่อนร้างามไธภา ก็ตงจากเวหาเสด็จไปใน
สุวรรณบุรี

ฝ่ายพระยาทุมมราชอันเปนเจ้าแห่งสูงกินร เห็นพระโพธิสัตว์ก็คิด
อศักรรย์ใจ ว่ามนุษย์ผู้ใดผู้หนึ่งที่จะไคเคยมาตงประเทศนี้ไม่มีเดย ท่านผู้
ทมานชรอยจะเปนครนมฤทชเศษมากเปนแท้จมาไค ก็แหละผู้ทมชอภาษา
ปรากฏอยู่ในโลกทุกถวนนมปรากฏอยู่ผู้เดียว คือพระสมุททโฆษเดเท่านัน พระ

ยาคุมมราชสันนิฐานในใจอย่างนี้ แต่กร็องเจิญพระโพธิสัตว์ให้เข้าไปนั่ง
 ใกล้คน พระโพธิสัตว์กับพระเทวทัตยกพระหัตถ์ไหว้พระยาคุมมราช ๆ ก็มา
 ถ่อมกอดค้อมพิศพระโพธิสัตว์ แล้วเจิญให้เป็นพระยาอุปราช ด้วยบาท
 พระคาถาว่า

อิทํ หิ นกรํ รมํ ปุณฺณกมฺเมน สมภวํ
 โสวณฺณมยํ ปาการํ อทฺตมรชชํ ททามิ เต

ความว่า พระนครของข้าพระองค์ เป็นที่สถิตนานควรจะมีกษัตริย์
 ยินดีมีกาแพงแล้วไปด้วยทองธรรมชาติ เป็นเมืองที่บังเกิดชนเพราะอำนาจ
 บุญบารพทุกศต ข้าพระองค์ขอถวายราชสมบัติในเมืองนี้แก่พระองค์
 พระนครพระโพธิสัตว์ก็ไม่รับ ตอบว่าจะขอพักอยู่ในสำนักพระยาคุมมราชสัก
 ๓ เดือนแล้วจะกลับไป พระยาคุมมราชก็อนุญาต พระโพธิสัตว์อยู่ในสุวรรณ-
 บุรีประมาณ ๓ เดือนแล้ว ก็อำลาพระยาคุมมราชเหาะขึ้นสู่อากาศไป
 สรรเสริญในชาติ ๆ นนมแก้ว ๗ ประการ มีทานาสำหรับยักษแด่เทวดาทำ ๓
 สำหรับฤๅษีวิทยารทำ ๓ สำหรับพระพุทธรองค์ แดพระปัจเจกพุทธแด่
 พระอรหันตทั้งหลายทำ ๓ พระโพธิสัตว์ประพาสริมสระอินคาตเพดินอยู่
 ประมาณเดือน ๓ จึงเหาะขึ้นสู่อากาศไปยังสระนันทนที ๆ นนมบริมณฑล
 ร้อยโยชน์ ปราศจากพรวณไม้หนาทงปวง มีภูเขาด้อมอยู่ ๖ เขา คือ
 ภูเขาเงิน ๓ ภูเขาทอง ๓ ภูเขาแก้วมณี ๓ ภูเขาอัญชัน ๓ ภูเขาหรรดาต ๓
 ภูเขาแก้วผลึก ๓ เมื่อพระโพธิสัตว์ประพาสริมสระนันทนทีอยู่นั้น ทรง
 รุกกถึงชาติหนหลังได้จึงตรัสเล่ากับพระเทวทัต ด้วยบาทพระคาถาว่า

อหิ ปุพฺเพสุ ชาตีสุ
สรุตฺตเม นาคราชา
คสมิ นทฺทนตฺตเห ปุเว
วสาม กาลญจนคฺุเห

คสมิ นทฺทนตฺตเห
ตทา อโหสิ นทฺทนเต
นาคสญฺฐิสหสฺसानิ

ความว่า แต่กาลปางหลัง ครึ่งเราเป็นพระยาคชสารชื่อฉัททันต์
ได้ควบคุมฝูงคชสารประมาณหกหมื่น อาศัยอยู่ในถ้ำทอง
ส่วนพระเทวีก็รักชาติได้เหมือนกัน จึงทูลพระโพธิสัตว์ว่า ในชาติ
หนึ่งกระหม่อมฉันเป็นบาทบริจาริกาของพระองค์ มีนามชื่อว่ามหาสุภักทา
เมื่อกระษัตริย์ทั้ง ๒ สันตนาภิษยกันแล้ว ก็ชวนกันตั้งตรงเตนหน้าในสระ
หนึ่งต้นกุดตานดำราญพระทัย แล้วเก็บดอกไม้ต่าง ๆ ประดับพระกาย
ต่างองค์ต่างมีพระหฤทัยเพติดเพติดอยู่ในรัมนิยต์ถานนั้น ต้มคืดถึงบ้าน
เมือง แล้วครีตชวณพระเทวีเหาะไปทอดพระเนตรเห็นแท่นทองมีแก้วมรกต
เป็นกระดาน สูงประมาณ ๑๕ ศอก กว้างยาวประมาณ ๗๐ ศอก
ประดิษฐานอยู่ในท่ามกลางภูมิประเทศนั้น
ครั้นพระโพธิสัตว์ ได้ทอดพระเนตรเห็นสิริราชสมบัติดังนั้น จึงกล่าว
พระคาถาว่า

โอรุยฺหาม มหาเทวี
วิสมาม อธิ เทวี
ความว่า ตูกรพระน้อง

เวฑุริยผลิกมเข
ปจฺฉา รมมปุริ คตา
เราทั้งสองจะลงสู่ภูมิอันแล้วไปด้วยแก้ว

ไพเราะทุเรศและแก้วมณีตก พากันหยุดพักอยู่ที่นั่นก่อน ภายหลังจากนั้น
 กลับไปริมมบรรณคร ครรตังนแล้วจึงเดินจงกรมแล้วชวนพระเทวี่ว่าเราทั้ง
 ๒ พกอยู่ที่นอกคราวหนึ่งก่อนแล้วจึงค่อยกลับไปริมมบรรณคร ก็แหละในที
 ๒๕๑. ๕ บ่อ บ่อหนึ่งมีน้ำจืดรสดีเต็มบริบูรณ์ บ่อหนึ่งมีน้ำหอมเต็ม
 บริบูรณ์

ในคืนนั้นคำต่อคำถามเข้ามาว่า นางทั้ง ๒ บ่อนั้นมีบริบูรณ์อยู่เพราะ
 เหตุไร มีคำตอบว่า แต่ก่อนพวกวิทายาจรเคยเอาน้ำมาอาบและเอาของ
 หอมมาทากาย แล้วนั่งเดินเป็นทีสบายบนแท่นนั้น

พระโพธิสัตว์กับพระเทวี่รุ่งหน้า ชำระพระกาย แล้วก็ทาน้ำ หอมในบ่อ
 นั้น แล้วเดินจงกรมหลับไปบนแท่นนั้น

ขณะนั้นพวกวิทายาจรคนหนึ่งเหาะมาในอากาศ เห็นพระโพธิสัตว์กับ
 พระเทวี่บรรทมหลับ อยู่บนแท่น ก็ถกเอา พระขรรค์ได้แล้ว เหาะหนีไป

พระโพธิสัตว์กับพระเทวี่ตื่นบรรทมขึ้นแต่ไม่เห็นพระขรรค์ ก็มีความโทมนัส
 ในพระทัยมาก จนถึงทรงปริเทวนาการ พระโพธิสัตว์ก็ตรัสสอนพระเทวี่

โดยทางธรรม ระงับความโลภของพระเทวี่ได้แล้วพระเทวี่จึงทูลถามพระโพธิ
 สัตว์ว่า จะเสด็จไปที่ใดต่อไป พระโพธิสัตว์ก็ตรัสตอบว่า คิดจะข้ามฝั่งน้ำ

ไปฟากข้างโน้น แล้วพาพระเทวี่เดินจงกรมดูฝั่งตรงนั้น เห็นขอนไม้ลอยมาขอน
 หนึ่ง จึงตงว้ายไปผูกตมาริมฝั่งชวนพระเทวี่ให้ตงเกาะขอนไม้นั้นว้ายข้ามไป

ด้วยตงพระทัยจะให้ฝั่งตรงโน้นว้าย ไปถึงกลางน้ำ ก็บังเกิดพายุ ใหญ่พัดน้ำเป็น
 ๒๕๒. ๕ ๒๕๓. ๕ ๒๕๔. ๕ ๒๕๕. ๕ ๒๕๖. ๕ ๒๕๗. ๕ ๒๕๘. ๕ ๒๕๙. ๕ ๒๖๐. ๕
 กตนะระลอกกระฉอกฉาน ขอนไม้หนักภนทนาการแตกออกไปเป็นสองซีก

สมุททโฆสชาดก

คตินกษัตริชนไม่นนไปต่างกัน เวตาเข้าพระเทวชนมิ่งโตแต่หาไม่เห็น
 พระภคศาถ์ทรงพระโคกาคูรพุดเทวชน มีนาพระเนตรของนัยนาเพียงว่าจะ
 วยพระชนม์ ดันต์คัตมปฤคตมตงเหนือพนบถพ ครนพนชนโคพระคัตค
 แดว กัทรงตาคมาแห่งแดวกหอยเครื่องประดับถือเตรีมาตามรอยเท้าคชฉาร
 กบัตตุดลงเมืองมัทราชรัฐ จึงเด็คจยรยาตรเข้าไปในรำนพบสัตรีผู้ใหญ่นคน
 หนึ่ง สัตรีนั้นไต่ถาม พระราชธิดาก็บอกความว่าจะไปรั้มมบูรนคร สัตรี
 นนชกถามว่า เหตุไรจึงไต่มาถึงพระนครนฤอำมีหมุญาคืออยู่ในเมืองน
 เจ้าแวงจะเข้ามาเพื่อจะเยี่ยมญาติ พระราชธิดาบอกวาญาติไม่มี สัตรีผู้ใหญ่
 นนภชวนให้ไปอยู่กับคน พระราชธิดาไปอยู่ในเรือนสัตรีผู้ใหญ่นั้น ครน
 เวตาเข้าจึงเอาพระขามรงค์เพชรวงหนึ่ง ให้หญิงผู้ใหญ่นั้นเอาไปขายแก่
 เศรษฐี ๆ ถามราคา หญิงผู้ใหญ่นั้นบอกว่าแหวนนกำหนดราคาไม่ได้
 แค้นจะต้องการทองคำ & เด่มแก้วน เศรษฐีก็รับเอาแหวนนไวให้ทอง
 คำตามหญิงนนั้นบอก หญิงนนั้นก็ให้คนขับเกวียนบรรทุกทองคำมาแด่มอบ
 ทองคำนั้นให้พระราชธิดา ๆ ให้ถ่ายทาดทาด แดวให้สร้างเรือนชนอนงาม
 แดะให้สร้างศาลาเป็นที่พักอาศัยของสมณพราหมณ์ช ในศาลานนั้นให้
 เขียนเรื่องต่าง ๆ คือ เรื่องประชุมแต่งการวิจาหมงคตที่ค้ำตเทพารักษ์เรื่อง
 ษัตริยทง ๒ ได้ยาดันบนแทนทอง เรื่องษัตริยทง ๒ ทรงเกาะขอนไม้
 งววยอยู่กลางน้ำ เกิดคตนมจตไมชอนนนแตกเป็น ๒ ชัก ษัตริยทง
 ตองตอยไปจากกัน แดวให้คนเฝ้าคอยคว ถ้ามีสมณพราหมณ์มาอาศัย
 ในศาลากก็ให้บูอาตันรับ แดไปบอกคนครวัให้รู้ เวตาเข้าจะได้จัดหา

ของพระโพธิสัตว์ไปเสีย พระโพธิสัตว์จึงได้รับความลำบากถึงเพียงนี้ ท้าว
 อธิราชได้ทรงสดับก็ทรง พระพิโรธวิหยาทร นนจึงทรงกระบอง เพ็ชรเสด็จ
 ไปประดิษฐานณะที่สูง แกว่งกระบองเพชรเหนือศีรษะวิหยาทร ชูด้วยทรง
 พระพิโรธว่า เฮ้ยวิหยาทรผู้เป็นโจร เหตุไรเองจึงไปลักเอาพระขรรค์ของ
 พระโพธิสัตว์มา ถ้าเองไม่เอาคืนให้ท่านข้าจะตัดหัวเองด้วยกระบองเพชร
 ให้แตกเป็น ๗ เศษ เองอยากคิดหักเศษจงเอาไปคืนเดี๋ยวนี้ วิหยาทรนั้น
 กัด พระอินทร์ก็เอา พระขรรค์ ไปคืน ให้พระโพธิสัตว์ ทตาม กวางมหาสมุทร
 พระโพธิสัตว์ก็ถือพระขรรค์เหาะขึ้นสู่อากาศไปลงที่มทรราชฐนคร คิดว่าจะ
 ผ่อนพักบริโภคอาหารแลดับหาพระชายา เมื่อจะเซซังมาอยู่ในบรินบาง
 จงเปิดองเครื่องประดับทั้งหมดซ่อนไว้ในทกำบังแห่งหนึ่ง แล้วเปลี่ยนเพศ
 เป็นพราหมณ์เข้าไปในภารา ชาวเมืองเห็นก็บอกให้ไปอาศัยในศาลาที่
 พระราชธิดาสร้าง พระโพธิสัตว์ก็เสด็จไปที่ศาลานั้นได้รับความปฏิบัติถนการ
 ทุกประการ คตอดจนอาหารก็บริบูรณ์ เมื่อพระโพธิสัตว์บริโภคอาหาร
 เสร็จแล้ว พิจารณาครููปภาพในศาลานั้น เห็นเป็นเรื่องเหมือนประวัตต์แล
 ความพดัดพราก ของพระองค์ก็ ทรงพระโศกา ครั้นคตตาย โศก แล้วทรง
 พระศรวอด คนรักษาศาลาก็นำอาการแปกนั้นไปบอกกับพระราชธิดา ๆ ก็
 รับเสด็จไปสูศาลาเห็นพระโพธิสัตว์ ก็ทรงพระปริดาปราโมทย์ยิ่งใหญ่ ดุค
 วิตยจะเปรียบปาน จึงมีพระเสาวณีย์ตรัสคาลาว่า

นิพพุตา นุน เม โสกา	นิพพุตา นุน เม ภยา
นิพพุตา วิปุลตา โสกา	ยสุสาย อธิสา โสกา

08/04/2563

ความว่า แต่ก่อนเราให้รู้มรอันด้วยความได้กาตุร เพราะพดัดพราก
จากพระภคศา บคินเราได้เห็นพระภคศา ความโศกของเราที่ดับ ภัยของเรา
ก็ดับ ความโศกแดภยเช่นไรที่เกิดจนแก่เรา ความโศกแดภยเช่นนั้นก็ดับ
ระงับไปหมดแล้ว

พระโพธิสัตว์กับพระเทวภจรตชนผู้เคหฐานที่สร้างไว้นั้น ตรงนำ
หอมชำระพระกายบริโภคอาหารดำรงาญแล้ว พระโพธิสัตว์ก็ไปเอาเครื่อง
ประดับที่ทรงซ่อนไว้นั้นมาประดับพระกาย แล้วทรงดำรงศาเป็นเทพดิน
พระทัย ประทับอยู่ณทนนไม่ดูชาวอน จึงให้หาพราหมณทั้งหลายมาเฝ้า
ประทานศาตาแดเวอนทางท่าตทาดกับทองคำที่งต้นเดรัจแล้ว ครัดชวน
พระเทวเดัดจออกจากเมืองนน เหาะขมยงเวหา มาตดอตราตรี พอดว่างดิ
กกิงพระราชอุทยาน เดัดจลงมาประทับอยู่ณะพระศาหนัก

ฝ่ายคนรักษาพระราชอุทยาน เห็นกระษัตริยทง ๒ แล้วก็รีบไปกราบ
ทูลพระเจ้าตรีสิหะนรคุด ๆ ก็ทรงพระโสมนัส พร้อมด้วยพระมเหษีแด
ราชบริวารเดัดจไปสู่พระราชอุทยาน ทรงส่งมกอดคจุมพิตแล้วครัดถาม
พระโพธิสัตว์กราบทูลเรื่องเดัดจจนกลับมาได้ให้ทรงทราบทุกประการ พระ
เจ้าตรีสิหะนรคุดจึงดำรงศาให้คกแด่งพระนครให้งามวิจิตรบรรจง แล้ว
อภิเชกพระโพธิสัตว์ถวายราชธมมบัตให้เป็นลัทธิตกภารา แล้วพระองค์
เดัดจบรรพชาเป็นฤาษี บำเพ็ญฌานจนได้สำเร็จอภิญญาธมาบัต เมื่อนั้น
พระชนม์เดัดจไปเกิดในพรหมโลก

ฝ่ายพระเจ้าวินททัตได้ทรงทราบว่พระโพธิสัตว์ได้เสวยราชธมมบัตใน

รมนบุรีแล้ว ก็ให้อำมาตย์มาเฝ้าเชิญเสด็จพระโพธิสัตว์ไปมอบถวายราช
สมบัติ แล้วเสด็จออกบรรพชาเป็นฤๅษี บำเพ็ญฌานจนได้สำเร็จอภิญญา
สมบัติ ครั้นสิ้นพระชนม์แล้วไปเกิดในพรหมโลก

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ให้ตั้งโรงงานให้ท่านเป็นนิตย์ทั้ง ๒ พระนคร หมู่
อำมาตย์ราชทูตที่ประพฤติกาม โศภาทของพระโพธิสัตว์ดำรง อยู่ในเบญจคีต
เป็นอศรา ครั้นสิ้นชีวาแล้วก็ได้ไปเกิดในสวรรค์

สตุธา อิมิ ชมมเทสนิ อหริตฺวา ฯ ล ฯ สมนเด็จพระจอม
บรมทรงศรีตั้งนิทาน สมุททโมสชาดกจบแล้ว จึงตรัสประมวญซึ่ง
ชาดกว่า ครั้นนั้นเทวทัตเป็นวิทยากรที่ลกพระชรรค์ พระเจ้าสิริสุทโชนัน
เป็นพระเจ้าอินททัต พระดีริมหามายาเป็นนางเทพธิดา อาณนทีเป็นบุตร
ปโรหิต ราชุตเป็นบุตรอำมาตย์ ตำริบุตรเป็นพระเจ้าดีริดีหะนรคฤ
พระมหาปชาบดีโคตมีเป็นพระนางกนกวดี โมคคัลลนเป็นพระยาทุมมราช
อนุรุทธเป็นพระอินทร์ อุบถวรรณาเป็นนางมณีเมขลา พิมพาเป็นนางวิน-
ทุมดี เวลาดาสดเป็นสมุททโมสราชกุมาร

จบสมุททโมสชาดก

เรื่องสมุททโมสนั้นนอกจากบัญญัติชาดกยังมีแต่งเป็นคำฉันท์ เริ่ม
แต่งในครั้งกรุงศรีอยุธยา พระมหाराชครูแต่งค้างอยู่ตอน ๓ สมนเด็จพระ
พระนารายณ์ ฯ ทรงค่อค้างอยู่อีกตอน ๓ มาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร กรม
สมนเด็จพระปรমানุชิตชินไธยทรงแต่งค่ออีกตอน ๓ จึงจบ

๒ สุธนชาดก

หลวงธำรงเจดีย์รัฐ (เทศ วิริยรัต) เปรี๊ยะณ ๔ ประโยคเรียง

กุโต นุ อากจฺฉสี ลุทุชกาตี อิทํ สตฺถา เขตฺวเน วิหรนฺโต
เอกํ อุกฺกณฺจิตฺตํ กุญฺ อารพฺภ กณฺเณี

สตฺถา สํมเด็จพระบรมครู เมื่อเสด็จอยู่ณะพระเชตวัน ทรงพระ
ปรารภ ภิกษุผู้กระสันรูปหนึ่ง ให้เป็นมูลเหตุ ได้ตรัสเทศน์ว่า มีคำเริ่ม
ว่า กุโต นุ อากจฺฉสี ลุทุชก ดั่งนี้เป็นต้น อนุสนธิเรื่องปัจจุบัน
นิทานดังแจ้งต่อไปนี้ว่า

กิริ ดั่งได้ดัดบทังมา มีภิกษุรูปหนึ่ง เทียวไปบิณฑบาต ได้เห็น
หญิงรูปงามคนหนึ่ง ให้นึกรักใคร่ ได้กัณฑ์จากบิณฑบาตแล้ว จึงเอา
บาตรแขวนไว้โดยมิได้ฉันอาหาร ครองหนภิกษุเพื่อนกัน ได้เห็นอาการ
ภิกษุนั้นจึงถามว่า ท่านไม่ระบายนะอย่างไร ๆ คุณกรท่านผู้นี้อายุ หา
ได้เป็นอะไรไม่ ฉะนั้นข้าพเจ้าไปบิณฑบาต เห็นหญิงคนหนึ่งชอบใจ
รักใคร่ เพราะฉนั้น ข้าพเจ้ากระสันถึงเขานัก พระภิกษุทั้งหลายได้พา
ตัวภิกษุนั้นไปเฝ้าพระบรมศาสดา ๆ ตรัสถามถึงความกระสัน ภิกษุนั้น
ได้ทูลความตามจริง จึงมีพุทธดำรัสว่า คุณกรภิกษุ เชอมีศรัทธาได้
บรรพชาอุปสมบทในศาสนาของตถาคต อย่างไรจึงได้ดูอำนาจแก่มาตุ-
คาม ๆ ทำความชั่วร้ายยากที่จะละได้ นักปราชญ์แต่ก่อนอาศรัยมาตุคาม

เป็นเหตุ ไม่เอื้อเพื่อต่อสมบัติแต่บิดามารดา และไม่คิดต่อชีวิตของตน
 ได้ทำความลำบากยากเข็ญ เพราะเห็นแก่มาตุคามอย่างนี้ ภิกษุทั้ง
 หดายจะใคร่รู้เรื่องราวจึงทูลอาราธนา พระองค์ให้นำอดีตนิทานมาครีดี
 เทศนา ดังปรากฏต่อไปนี้ว่า

อดีตเต อุตฺตรปญฺจาสนกฺเร อาทิจฺจวิโส นาม ราชา รชฺชํ
 กาลเรติ ในกาลที่ล่วงแล้วแต่หลัง ยังมีพระราชานามว่าอาทิจวงศ์
 ได้ดำรงราชสมบัติณะปัญจาตนคร มีอรรคมเหษีพระนามว่าจันทาทเทวี ฯ
 มีสุนทรลักษณ์เลิศยิ่งนารี คราวนั้นพระโพธิสัตว์เจ้าของเรา ได้ถือ
 กำเนิดเกิดในครรภ์พระนางจันทา ถึงกำหนดถว้นทศมาสแล้วพระนาง
 จันทาทเทวีได้ประสูติพระราชโอรส งานปรากฏเหมือนรูปสุวรรณปฏิมา
 เวดามือประสูติวันนั้น ชุมทองดีชุมเกิดขณะมุมนปราสาททองดีทิศ พระ
 ราชบิดาทอดพระเนตรแล้วครีดีว่า โอรสของเรามีบุญหนักศักดิ์ใหญ่ มี
 อานุภาพดุจท้าวสหังสนัย ได้ทรงทำมหันตสักการ จึงให้พระนามว่า
 สุชนกุมารดังนี้

เมื่อพระสุชนกุมาร มีพรรษาอายุกาดเจริญชน โดยดำดับทรงรูปสิริ-
 วิดาศ์โสภณ เป็นที่พึงใจของมหาชนทั่วไป ถ่วงเตี้ยซึ่งวิสัยแห่งมนุษย์
 ตามันย พระสุชนกุมารนั้น ได้ทรงศึกษาศิลปศาสตร์อนุเชียวชาญ หาผู้
 อื่นจะเปรียบปานมิได้

กิริ ดึงได้ดัดบังพม่าว่า ในเมืองอุตรปัญจาตด้านข้างทิศปาจิณ
 นหมัดระอยู่แห่งหนึ่งนาในระนั้นได้คล้ายลิแก้วไพเราะทูลีย์ บริบูรณ์ด้วย
 บัวหวดวงบัวแดงบัวขาว ที่รอบขอบระนั้นล้วนคนไม่มีดอกออกผลต่าง ๆ
 เป็นที่น่าชมชูใจ นาคราชนามว่าชมพูจิตรได้อาศัยอยู่ในระนั้นทุกวัน
 เพราะเหตุที่อุตรปัญจาตนครจึงได้บริบูรณ์ด้วยภิกษาหาร มหาชนใน
 เมืองนั้นเคยพากันไปนมัสการทำบูชานาคราชเสมอทุกปี ๆ ได้จึงวอนขอให้
 นาคราชนั้น ช่วยทำพระนครนั้นให้มีภิกษาหารบริบูรณ์เสมอไป ด้วยเหตุ
 ที่อุตรปัญจาตนครจึงได้บริบูรณ์ด้วยภิกษาหาร เพราะอำนาจนาคราช
 ชมพูจิตร

ก็และในเบื้องปัจฉิมทิศแต่อุตรปัญจาตนครออกไปนั้น มีนครชื่อ
 มหาปัญจาตตั้งอยู่เมืองหนึ่ง เกิดขัดสนภิกษาหารหายากพลเมืองได้ความ
 ดำบาก พากันอพยพจากเมืองนั้น ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ณะเมืองอุตรปัญจาต
 พลเมืองมหาปัญจาตก็ร่อยหรอหมดไป ๆ ทุกที่ คราวนั้นพระเจ้านนทรราช
 ผู้ปกครองมหาปัญจาต ทอดพระเนตรพระนครมีราษฎรน้อยไป ได้
 ตรัสถามพวกอำมาตย์ว่า ราษฎรของเราพากันไปไหนเกือบหมดเด่า ๆ
 ข้าแต่พระมหाराชเจ้า เขาพากันไปอยู่เมืองอุตรปัญจาต ๆ เขาพากันไป
 ด้วยเหตุใดอย่างไรเด่า ๆ พระเจ้าข้าเขาพากันไปด้วยเมืองอุตรปัญจาต
 หาอาหารบริโภคง่าย ๆ ก็เหตุไรเด่าอุตรปัญจาตจึงหาภิกษาหารง่าย ๆ
 พระเจ้าข้า ชมพูจิตรนาคราชเขาช่วยคุ้มครองรักษา มหาชนได้ความสุข
 เจริญเพราะอำนาจนาคราช

พระเจ้ามหาบุญจาดนันทราช คิดปราถนาจะฆ่าสมพุจฉิครนาคราช
 ได้ปลุกเสกกับราชภูรทงหลายว่า เราจักฆ่านาคราชนั้นได้โดยอุบายอย่าง
 ไ้ ๑ พระเจ้าชา มนุษย์สามัญด้วยกันแล้ว ไม่อาจฆ่าพระยานาคนั้นได้
 ถ้าหากว่ามีพราหมณ์ผู้รามนต์ นั้นแต่ละอาจผจญเช่นฆ่าพระยานาคได้

พระเจ้านันทราช จึงให้ประกาศหาพวกพราหมณ์มาประชุมพร้อมกัน
 หารอยคน เดอกได้พราหมณ์ผู้รามนต์คนหนึ่งจึงรับสั่งว่า แหนะพราหมณ์
 เจ้าจะจับนาคราชมาทงเป็นหรือจะเช่นฆ่าให้ตาย นำมาให้เราเราจักแบ่ง
 ราชสมบัติให้กึ่งหนึ่ง ๑ พระเจ้าชาตแล้ว ขาพระพุทธเจ้าจะนำพระยานาค
 มากวาชให้ได้ ๑ คุณพราหมณ์ จึงรับไปเร็วอย่าได้ช้า พราหมณ์ผู้นั้น
 ถวายบังคมดาไปยังถ้ระหานัน คิดว่าจักพักค้างอยู่ก่อน ต่อรุ่งเช้าเราจัก
 ทำพิธีจับนาค ในเวดาเย็นวณน ได้ทอดองทำพิธีเพื่อจะให้รู้อำนาจมนต์
 จึงบ้วนปากแล้วหุงหม้อข้าว มือซ้ายถือหญาคา เขี่ยคมือขวาออก
 ยืนเป่ามนต์อยู่ริมขอบสระนั้น

ด้วยอำนาจมนต์พราหมณ์เป่าไป น้ำได้ก่ก่ดบังตายจนเป็นควัน
 ขนทนต์ได้ พราหมณ์ดีใจได้หยุดเป่ามนต์แล้วพักนอนอยู่ทนน ครนรุ่งจน
 เช้า พราหมณ์นั้นไปเที่ยวหาชาติในป่า พระยานาคราชได้ขึ้นมาแปลงเพศ
 เป็นพราหมณ์ ยืนแอบดูอยู่ทขอบสระ ขณะนั้นนายพรานชื่อปุนทริก
 เดีรไปถึงประเทศตำบลนั้น ด้วยกิจธุระของตนอื่น ไดอนหนึ่งจึงพบนาค
 พราหมณ์แปลง ๆ เมื่อจะถามข้อความกับนายพรานปุนทริก จึงกล่าว

๕,
 คากานวา

กุโต นุ ตูว อากขุณสี ลุทชก พุราหมณสุสาห์
 มนตุชหตุกมากโต สัม ตูว เม วจน์
 สุโณหิ มํ กักรณตุถาย อธ ตูว อากโตสี

ความว่า คุณรพ่อพราน ท่านมาแต่ไหนแล้ว ตัวเราได้มาคอยดู
 พุราหมณ์เขาจะเค่งมนต์ ท่านจงฟังคำเราถาม ตัวท่านมาด้วยกิจสิ่งใดใน
 ทนด้วยเล่า ๆ แหนะพ่อผู้เจริญข้าพเจ้าเป็นพรานไพร ไม่มีกิจสิ่งใดนอก
 จากจะหาเนื้อกิน เพราะฉนั้น ฉนั้นมาทนกเพราะจะดกเนื้อ ๆ คุณรพ่อพราน
 ท่านเป็นคนชาวเมืองอุตรปัญจาด หรือว่าเป็นคนชาวเมืองอื่น ๆ ข้าพเจ้าเป็น
 คนชาวเมืองอุตรปัญจาด ๆ ก็เมืองอุตรปัญจาดนั้น ภิภษาหารหากินง่าย
 หรือหายาก ๆ คุณรพราหมณ์ เมืองอุตรปัญจาดหาภิภษาหารหากินง่าย ๆ
 แหนะนายพราน ภิภษาหารหากินง่าย เป็นด้วยเหตุไร ๆ ข้าแต่ นาย
 บ้านเมืองของข้าพเจ้า มีชาวปดอาหารหากินง่ายนั้น เป็นเหตุด้วยอำนาจ
 พระยาชมพุกิตรนาคช่วยบำรุงรักษา ๆ เออเมื่อเป็นเช่นนั้น เดียวนี้ถ้าจะมีผู้
 ทำอันตรายแก่พระยาชมพุกิตรนาค ตัวท่านจะพึงทำอะไรกับเขาเล่า ๆ
 ข้าพเจ้าก็จักศตศัรยะผู้ทำอันตรายพระยานาคนั้นเลย ๆ นายพรานพูดจริง
 หรือ ๆ ข้าพเจ้าพูดจริงดีหนะ

พระยาชมพุกิตรนาคราช ได้บอกความจริงแก่พรานบุณฑริกว่า
 ตัวข้าพเจ้านคือนาคราช บดินมพราหมณ์คนหนึ่งจะมาทำอันตรายข้าพเจ้า
 ท่านจงช่วยฆ่าพราหมณ์คนนั้นด้วย ถ้าท่านไม่ช่วยป้องกันชีวิตข้าพเจ้า
 จักบรรลัยด้วยมือพราหมณ์ แล้วพระยานาคจึงแจ้งความว่า ท่านจงไป

ชุ่มอยู่ชายป่า เมื่อพราหมณ์ได้มาร่ำยมนต์แด่พญายาที่ขอบสระแล้ว ท่าน
 เห็นน้ำขึ้นเป็นคลื่นพุ่งมาในขณะใด ท่านจึงวิ่งไปให้ถูกพราหมณ์ แต่อย่า
 ให้ตาย แล้วท่านจึงรีบออกจากกระหวางพุ่มไม้ไป กระซอกค้ำพระมางอ
 ดาบทำท่าจะฟัน ท่านจึงรู้ว่าดูกรพราหมณ์คนชั่วร้าย จงคดายมนต์เสีย
 เดียวน ถ้าเจ้าไม่คดายมนต์ เราจักฆ่าให้ตายเดียวน ฯ ข้าแต่เนาคราช
 พราหมณ์เขาคดายมนต์แล้ว ข้าพเจ้าจะรู้ด้วยอาการอย่างไร ฯ แหนะ
 พรานไพร ท่านจงสังเกตไว้ กาดเมื่อใดนานนหยุดนิ่งเป็นปรกติแล้ว กาด
 เมื่อนนท่านพึงรู้เถิดว่าพราหมณ์เขาคดายมนต์แล้ว ท่านจงคิดค้ำพระ
 พราหมณ์คนนั้นเสียด้วยประการดังนี้ พระยานาคราชบอกอุบาย ให้แล้ว
 ก็ไปยังพิภพของตน

ในลำดับนั้น พราหมณ์ ได้นำเครื่องพัดมาแล้ว จึงร่ำยมนต์แด่พญ
 ยวดงไปในสระ ขณะนั้นน้ำก็เกิดเป็นคลื่นดุจเป็นเปลวไฟ พรานบุญทริก
 ซึ่งแอบซุ่มที่พุ่มไม้ ได้เห็นแล้วจึงวิ่งไปถูกพราหมณ์ ฯ ได้ตมตง
 จึงวิ่งตรงเข้าจิกค้ำพระพราหมณ์ไว้ เจอดาบทำท่าจะฟันได้รู้ว่า ดูกร
 พราหมณ์คนชั่วถ้อย พระยาชมพูจิตรนาคราชผู้เป็นเทวดาของเรา เจ้า
 มาประทุษร้ายทำไม จงรีบคดายมนต์เสียโดยเร็วไว หากไม่เราจักตัด
 ค้ำพระด้วยดาบเล่มนี้ ทูกรู้พราหมณ์กลัวความตาย ได้คดายมนต์ออก
 ทันใด พรานบุญทริกเห็นน้ำได้หยุดนิ่งโดยสภาพปรกติ แล้วจึงคิดค้ำพระ
 ด้วยดาบพราหมณ์ขาดใจตาย ชมพูจิตรนาคราชมีกายอันเบา ขนมาหา
 พรานบุญทริกพาไปยังนาคพิภพ ได้ทำเคารพบูชาสักการะครบเจ็ดวัน เมื่อ

ปัญญาสชาดก

จะพาขึ้นมาตั้งนั้นได้ ให้แก้วที่มีราคามากแก่พรานบุญชริก แล้วพามาหยุด
อยู่ที่ขอบสระตั้งไว้ว่า ถ้ามีเหตุอันใดท่านต้องการพบเรา จงมาหาหากที่
เข้าประตู ๆ เขาจักพาไปหาเรา เมื่อนาคราชจะส่งพรานบุญชริกให้ไปนั้น
จึงกล่าวคาถาประพนธ์ดังนี้

อุชฺ ฺคจฺฉ อโศ สมม ยตฺถ ยตฺถ นิเวสเน
ตํ มคฺคํ ปฏฺฐิปนฺโนสสิ ชฺวันโต สห ฌาตฺถิ

ความว่า แหนะสหาย ท่านจงเดินตรงไปตามทางนี้ ที่อยู่ของท่านมี
ในหนทางใด ท่านจงได้ไปตามวิถีทางนั้น ก็จะได้ประสพพบบุตรภรรยา
พร้อมด้วยญาติมิตร จงเพียงชีวิตอยู่เป็นสุขดำรงอายุเกิด พรานบุญชริก
นั้น ได้กลับจากป่ามาที่บ้านเรือนของคนโดยสวัสดิ์

เอกทิวสํ อยู่มาหลายวันหนึ่ง นายพรานบุญชริกนั้นเที่ยวแสวงหา
เนื้อในป่า ได้ไปพบอาศรมบทพระกัศัณฺฑปฤชาญํ ได้ปลัดคนผู้ตรวจไว้เข้าไป
กราบไหว้พระดาบส ๆ เมื่อจะถามซึ่งเหตุที่พรานมาหา ได้กล่าวพระคาถา
นี้

อติทฺวารกโตสสิ ตฺวํ อสหาโย วเน อธิ
เอโก อรญฺเณ วิจโร เกน อธิมาคโตสสิ

ความว่า ท่านได้มาไกลไม่มีเพื่อน มาแต่ผู้เดียวเที่ยวมาถึงบ้านด้วย
กิจธุระประสงค์สิ่งใดหรือ พรานบุญชริกจึงแจ้งความว่า ข้าแต่พระฤชาญํผู้
เจริญ ข้าพเจ้ามีไตครันครามขามขยาด ของอาณาจักรราชดีหิ เทียวมาหาเนื้อ
ในไพร่ดงนทคนเดียวเท่านั้น นายพรานนมัดการแล้วก็ไปเที่ยวหาเนื้อต่อไป

ได้เห็นส่วนตำบลหนึ่งเป็นทรมณียสถาน อันตระการด้วยร่มรุกชต์วนไม้แค
ฝอยงามวิจิตร ในท่ามกลางสวนนั้นมัสระตเหตยมเปี่ยมด้วยวารี ได้สดอาด
คาภาสด้วยเบญจปทุมวรรณ รีมรอบขอบสระนั้นคนไปด้วยบุบผาชาติมี
จำปาแถมติเป็นต้น พราหมณ์ทริกจึงกตัญญูมาหาพระฤาษี เมื่อจะกล่าว
ถึงสวนศรีได้กล่าวคาถาว่า

ตํ ตํ หิ อุษยานวรี ตสฺส มชฺเณ มโนรมมํ
เอกํ ฤตทกํ ทิสฺวาน จมฺปกตงกตํ กิณฺตํ
ฤตทกํ ปุจฺฉามิ สีนํ ภณฺสี ตวํ อีสึ

ความว่า ข้าแต่พระฤาษี ที่ตรงนั้นเป็นส่วนศรี สระโบกขรณี
มีอยู่ท่ามกลางสวน เป็นที่ยวนใจประทับไปด้วยรุกชชาติมีจำปาเป็นต้น
ข้าพเจ้าได้เห็นแล้วคิดงนว่า จะเป็นมนุษย์หรือเทวดามาสร้างไว้ ข้าพเจ้า
ขอถามพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ๆ ได้โปรดเล่าให้ข้าพเจ้าฟังณะกาดบดิน

พระกตัญญูจึงบอกว่า ดูกรพราหมณ์ สวนนั้นใครจะสร้างไว้เราไม่รู้
เห็นมออย่างนกอนเวามาอยู่ หมู่กนิกรเคยมาเดินนำในสระนั้น ท่านอยากดู
จงไปยืนแอบอยู่ริมสระ ก็จักได้เห็นชมเด่นเป็นขวัญตา นายบุญทริก
พราหมณ์ไพร่ ดีใจไปแอบซุ่มณะพุ่มไม้ริมขอบสระศรี วันนั้นเป็นวันบุญ
มีอุโบสถชนดับห้าค่ำ ผู้กนิกรทั้งหลายเคยมาเดินนำที่สระสวนอุทยาน

คราวนั้น เจ็ดนางกนิกรเป็นริดาของท้าวทุมราชอยู่ที่ภูเขากไรดาตได้
พาบริวารพินหนึ่งบินมาโดยอากาศ ครั้นถึงสระสวนได้ชวนกันลงเดินนำ
บ้างว้ายบ้างดาบ้างว่าแดงบริ้องตามลบาย ครั้นเวดาบ้ายชวนกันผ่นผายบิน

กตัญญูไป พราหมณ์ชริกก็ได้เห็นแล้วเกิดความพิศวง ด้วยตนยังไม่เคยเห็น
แต่ก่อนจึงคิดว่า นางกนิรีเหล่านางามักหนา ทำไฉนเราจะได้ไปถวายเป็น
ธรรคชายาพระสุชนกุมาร คิดแล้วก็วิตนากการกตัญญูมาหาพระดาบส เมื่อจะ
ถามความนบนพระฤๅษี ได้กล่าวพระคาถาว่า

ทิสฺวา ตเห อสิฺวา	กนิฺนริโย คณา พหู
ตฺวั เม พฺรุหิ มหาเสฏฺฐ	กถิ สทฺฐามิ กนิฺนริ

ความว่า ข้าแต่พระฤๅษีผู้มีศักดิ์อันประเสริฐ ข้าพเจ้าได้ไปเห็น
ฝูงกนิรีงดงามในสระนั้นเป็นอันมาก เกิดความอยากได้ ทำไฉนจะได้
ขอพระผู้เป็นเจ้าได้ โปรดบอกอุบายให้ข้าพเจ้า ณะบัดนี้

พระกัศปฤๅษี เมื่อจะแนะนำวิธีจับนางกนิรีให้ ได้กล่าวพระคาถา
ว่า

สุโธเห ตฺวั เม วจัน	อุบายิ จินฺติตฺ มยา
นาคปาสิ ลภิตฺวาน	ลภิตา กนิฺนริ ตยา
ตฺวั วินา นาคปาสฺน	กนิฺนรินฺนากิตฺถเย
ยถา จนฺทภิปฺตฺถเย	ตถา ตฺวั อภิปฺตฺถเย

ความว่า ท่านจงฟังคำเราจะบอกให้ อุบายเราได้คิดไว้ ท่านได้
นาคบาศ์มาคตของจึงจะได้นางกนิรี ท่านจะทำพิธีอย่างอื่นนอกจากนาคบาศ์
แล้ว อย่าหวังเลยว่าจะได้ อุปมัยเหมือนผู้มุ่งหมายเอาดวงพระจันทร์ ไม่
มีวันได้เห็นอยกายเปล่า

พราหมณ์ชริกจึงถามพระดาบสว่า พระเจ้าข้า ทำไฉนได้ ข้าพเจ้า

จึงจะรู้ว่านาคบาศมีอยู่ที่ไหน จะได้นาคบาศมาด้วยอาการอย่างไร พระผู้
 เป็นเจ้าได้บอกให้ข้าพเจ้าทราบ ณ บัดนี้ พระฤๅษณ์จึงบอกให้ว่า นาคบาศ
 นั้นณะเพราะมีที่นาคโดก ท่านอาจไปเอามาได้แล้ว นางกนิรทชอบใจก็เป็น
 อนันได้สมประสงค์ พรานไพรได้ฟังดังนั้น มีใจเกษมสำนคียงนักหนา จึง
 กราบลาพระฤๅษณ์ตรงไปสู่สระใหญ่ ตั้งใจระดัดถึงพระยาขมพูจิตรนาคราช
 นายประจักษ์วราหน้าจิตรนายพรานไพร ได้นำพรานไปหานาคราชฯ เมื่อจะ
 ถามเหตุที่พรานมาหา ได้กล่าวคาถาว่า

กี การณ์ หิ ลุทุธก อากโต มม สนตฺติเก
 เกนตฺเตนสฺสิ ตฺวั พฺรุหิ ปุเรสฺสามิ มโนรถิ

ความว่า แหนะพราน มีเหตุการณ์อะไรท่านจึงได้มาหานาคบาศ
 จะขุระประสงค์สิ่งใดหรือจงบอกข้าพเจ้าฯ จะจัดให้ตามความประสงค์

พรานบุณทริกจึงแจ้งว่า ข้าแต่เนาคราชผู้เรืองฤทธิ ข้าพเจ้ามาหา
 ปรากฏาจะขอนาคบาศ ดูกรล่หาย ท่านจงขอลสิ่งอื่น ๆ เราจะให้ นาค
 บาศนั้นเป็นของคู่ชีวิต กาดใดพระยาครุฑมาจะจับเรา ในกาดนั้นเราก็อ
 นาคบาศไว้ พระยาครุฑไม่อาจเข้าไถดแล้วหนีไป เหตุนี้เราให้ไม่ได้ ฯ
 ข้าแต่เนาคราช ขอท่านได้กรุณาให้เกิดแล้วจะเอามาตั้ง ฯ นาคราชจึงคิด
 ว่า พรานผู้นี้ได้มคุ้นกับเรา เขาได้ช่วยชีวิตเราไว้ เราจะมีชีวิตอยู่หรือ
 จะตายก็ตาม ซึ่งเราจะไม่ให้หากวรมิ คิดแล้วก็ส่งนาคบาศให้พรานไป

พรานดีใจได้บรรดารีญาคราชา ๆ จึงพาพรานขึ้นมาตั้งยังมนุษย์วิถี ได้
ก่ดาวคาถาว่า

ยักิญจิ การณ์ อตุถิ เม สนตักิ อิศาคโต
ตวิ มมํ สรสิ สมม ยักิญจิ ตว การณ์

ความว่า คุณรตหาย ท่านมีกิจตั้งใจจงมาหาเราที่ตรงสระนี้ จงระลึก
เรา ๆ จักมาทำกิจของท่านให้สำเร็จไป พรานบุญทริกดีใจ รีบคดาโคด
มาหาพระฤาษี แล้วไปแอบซุ่มอยู่ที่พุ่มไม้ใกล้สระโบกขรณี คอยดูทาง
นางกนิริจะบินมา

ครานั้น ชิดาวิชาธรเจ็ดนางสวมปีกหางแต่งกายพร้อมด้วยบริวาร
บินทยานจากไกรดาตมาทางอากาศถึงสระโบกขรณี จึงเปิดเครื่องประดับ
กับปีกหางลงวางไว้ ไต่พากันลงไปเล่นน้ำในสระ ณ ขณะนั้น พราน
บุญทริก ค่อยค่อยย่องออกไปจากพุ่มไม้ ขวางหน้าคบาศ์ไปกตางฝูงกนิริ
บังงนั้นเพราะจะต้องหัดถนางมโนहरา นางกนิราทงหตายได้เห็นพรานบ้ำมี
ความกตวรบขนมมาแต่งควบินหนีไปบนเวหา ไต่ร้องให้พิไรว่าราพรณ
ว่า แต่ก่อนไรไต่เคยมาเล่นน้ำที่สระสวนนี้ จะไต่มีภัยตั้งไรก็หาไม่ ครัง
หมามภยชนควดยเหตุไรเด้า จำพวกเราจักทุดพระราชาว่า พรานบ้ำจับ
ราชชิตาไวตงน พระเทอผู้มารดาจกทรงไต่การ่าไร คงจักตามมาตาย
กับพระชิตาทน

เหต่าพวกกนิริ ไต่บินมาถึงเขาไกรดาต พากันดยายนมเปิดอง
อาภรณ์ หมอบตงแทบบาทอิชาทรทุมราช พากันร้องให้กราบทุดว่า เกิด

ความพินาศใหญ่ นางมโนหราเทวีมีพราหมณ์คนหนึ่งมาจับไว้เหมือนเต๋อ
จับเนื้อในปากก็ปานกัน เทวผู้มารดาได้ฟังดังนั้น ยกหัตถ์ทั้งสองค่อนพระ
ทรงดวงพลางทางทรงไศกี้ ได้ตรัสพระคาถาว่า

หahaha ธิดา ปิยา มยหิ น ปสฺสามิปี เต มุจ
อนุสฺสรามิ ลุกฺเชน วิทฺธาหิ วิช สตฺติยา
มโนหริ น ปสฺสามิ มรณิ เม วริ สียา
กิ ชฺวิตฺ วินา ธิดา นียติ เหสฺสามิ ชฺวิตฺ

ความว่า โอโธมโนหราลูกรักของแม่แม่ไม่ได้เห็นหน้าเจ้า เข้าแต่
ดำดักถึง บีมประหนึ่งว่าจะขาดใจ อุปมัยดังพราณไฟรแทงด้วยดอกณนั้น
แม่ไม่ได้เห็นมโนหราตายเด็ดกว่ามีชีวิตอยู่ ถึงมีชีวิตอยู่ต่อไปแต่ได้พราว
จากลูกรักนี้ไม่มีประโยชน์อันใด แม่จักตองตายเสียเป็นมั่นคง ณะ ครอง
พระเทวีจึงทูลพระภคิ์ดาว่า ข้าพระบาทจะขอไปตามมโนหรา ฯ แหนะ
พระเทวีได้เธอรีบไปเถิด พระเทวีผู้มารดาพร้อมด้วยบริวารบินทยานไป
ยังอากาศ เทยงเดาะหานางมโนหราในกาดนั้น

(ทันทีจะกล่าวถึงพราณบุณฑริกต่อไป) พราณบุณฑริกเห็นนาคบาศ
คดองหัดถ่มโนหรา รีบดำวเทามาหวังจะจับหัดถ่มโนหรา ฯ ร้องห้ามว่า
ท่านอย่าได้ถูกคองชีวิตน้องจะตายดง ท่านจงปลดปล่อยออกให้ ตัวข้าจะ
ไปกับท่าน พราณบุณฑริกได้ปลดนาคบาศจากหัดถาแล้วพูดว่า นางเทวี
จงเปิดองเครื่องคลุมคอบกทางให้ข้าพเจ้า นางมโนหราได้เปิดองบิกทาง
ดั่งให้นายพราณถือไว้ นางได้คุกเข่าดงกับพสุธาณหน้าต่อทศอุตร นมัส

การพระบิดามารดาด้วยถ้อยคำว่า ^๕ตนเป็นที่ตั้งแล้ว ^๖ถูกแก้วมโหสถกดบีบมา
ยังศีรษะนอกต่อไป ^๗ข้าแต่พระบิดามารดาเจ้าข้า ^๘ได้โปรดประทานโทษ
แก่ลูกด้วย ^๙จำเป็นจำใจต้องไปกับพรานป่า ^{๑๐}ข้าแต่พระบิดามารดาเจ้าข้า
อย่างไร ^{๑๑}ถูกให้เค็มหดงโหดได้ตัดไปในอำนาจของผู้นอนแล้วฉนั้น

เมื่อนางมโนหราเทวี ^{๑๒}คร่ำครวญไปกับนายพรานถึงช่องกุมาทางนั้น
หลังกดบีบมานั่งลงเปิดองสังวาลยแก้วมณีออกฝั่งฝากกับพระยาเขาหิมพานว่า
ถ้าพระมารดาเจ้า ^{๑๓}ได้ตามมาถึงนี้ ^{๑๔}ขอพระยาเขาได้โปรดให้สังวาลยมณีนี้แก่
พระมารดาไปด้วย ^{๑๕}และช่วยบอกพรานป่าพาไปทางนี้ ^{๑๖}นางได้ก็ว่าให้ได้
กล่าวคาถาว่า

ปาเท หตฺเถ น ปสฺสามิ

อิมิ ปจฺฉิมิ น ปสฺสามิ

สภาโว สพฺพโลกานิ

สํโยคญจ วิโยคญจ

วโย จ อตฺถิ โลกสมิ

สพฺเพ ปุตฺตา ปิยายนฺติ

เมปี สรณิ มาตริ

ทุลฺลภิ ภเว ทสฺสนิ

อนิจฺจิ อธฺวิ สทา

สพฺเพว ปริณามิกา

นิจฺจิ วิโยคเมว จ

อนฺเต จ ปริณามิกา

ความว่า ^{๑๗}หม่อมฉันได้เคยเฝ้าพระแม่เจ้าทุกเช้าเย็น ^{๑๘}บัดนี้ไม่เห็น
พระบาทแดงหัตถาพระชนนี ^{๑๙}พระมารดานั้นเคยได้เป็นที่พึ่งของลูกแก้ว ^{๒๐}แต่นั่งคือ
ไปแล้วหนบวณจะไม่ได้เห็นพระมารดา ^{๒๑}ถึงจะเที่ยวคนคนคนหากยากที่จะได้
เห็น ^{๒๒}จะตายหรือจะเป็นไม้มรุต ^{๒๓}อนึ่งคิดขณมาถงกรรมดาของสรรพโลกย่อม
ไม่เที่ยงถาวร ^{๒๔}ความอยู่พร้อมแต่ความพดตพราภทงต้องนี้ ^{๒๕}ย่อมมีทวไป

ในโลก สรรพสัตว์ทั้งหลายที่เกิดมาด้วยความแปรไปเป็นธรรมดา ความเป็น
หนุ่มสาวย่อมมีในโลก ความวิโยคก็ย่อมมีอยู่เป็นนิตย์ ธรรมดาถูก
มารดาจะผูกความรักรักแท้เท่าใด ในที่สุดก็มีความแปรผันจิตจางห่างดังทุกวันนี้
เป็นธรรมดา

เมื่อนางมโนहरาพิดาปราโมทย์นี้ แล้วจรรโลงไปกับนายพราน ๆ จะได้
คิดนึกเพียงจะจับหัดนางมโนहरาก็กหาไม่ ด้วยเหตุใดด้วยเหตุคนเป็นคน
กาพิกณณี มิได้สมควรแก่สรี เพราะฉะนั้น นายพรานจึงไม่อาจจะอภิรมย์
ร่วมกับนางมโนहरานี้ได้ เพื่อนให้คิดไปว่าเราจักพานางกนิษฐิ์นไปถวาย
ให้เป็นบาทบริจาริกาแด่พระสุธนกุมาร ในทหมีคารบเข้ามาว่าหญิงใดมี
บุญสมควรเป็นใหญ่ในโลก หญิงนั้นมีรูปงามดั่งลักษณะใดเกิดแล้วใน
สำนักแห่งบุรุษมีรูปอันประณีต เพราะฉะนั้น พรานบุญทรก็จึงได้นำ
มโนहरามาคิดว่าจะถวายพระสุธน พรานบุญทรก็กับนางมโนहरา ได้พา
กันมาไม่นานนักได้บังนตุงพระนครอุตรบัญญัติ

ดี ทิวสั วนั้นพระโพธิสัตว์เจ้า ได้ทรงสมุทหัดถัดัดังไปยังอุทยาน
พร้อมด้วยบริวาร ทอดพระเนตรนายพรานกับนางมโนहरาเคิรผ่านมา มีจิต
คิดรักใคร่ด้วยสามารถความเชื่อโยในชาติหนหลัง จึงรับสั่งให้บุรุษไปหา
ตัวจนจรกกับนางมโนहरาเข้ามาเฝ้าถามว่า เจ้าชอใด มาแต่ไหนแตมา
ด้วยกิจอันใด นายพรานจึงทูลว่า ข้าพระบาทชอบุณทรก็มาแต่บ้านหิมพาน
ต้องการมาจะถวายราชธิดาวิชาธรแด่พระองค์พระเจ้าชา

พระโพธิสัตว์ทรงพระ โสมนัส ได้ประทานทองคำพันลัมกับแหวน

เพื่อรวงหนึ่งแก่พรานบุญทริก แดทรงเกอภูตด้วยดีการอื่นอีกมากมาย
 แล้วให้พนักงานไปกราบทูลพระราชบิดามารดา พระเจ้าอาทิตย์วงศ์กับองค์
 จันทาเทวี ทรงโลมณัตยินดี ได้ให้พนักงานเฝ้าไปตีประกาศราษฎรว่า
 บรรดาประชาชนชาวนคร จึงจัดแจงตั้งของบรรณาการ ออกไปต้อนรับ
 นางมโนหรธาทำวชิราขรรค์ดั่งไขของเรา ราษฎรทั้งหลายได้พากันทำ
 ตามประกาศ พระเจ้าอาทิตย์วงศ์ราช ให้พนักงานจัดการแต่งนครให้งดงาม
 วิจิตรรุ่งเรืองราวกะว่าเมืองไตรทศทิพยวิมาน แล้วให้เชิญนางมโนหรธาแต่
 อุทยานเข้าสู่พระราชฐาน ได้ให้จัดพิธีมงคลการดั่งอย่าง คือ ปราสาท
 มงคล วิฆาหมงคล อภิเชกมงคล เมื่อเสร็จพิธีการมงคลแล้ว พระมหา
 สัตว์กได้เสด็จร่วมรักกับมโนหรธาอรรมเหษี ทรงหน้ายศายนารอนมได้
 อาลัย ได้เสวยสุขสำราญพระหฤทัย ด้วยประการดังนี้

(ต่อนี้จะกล่าวถึงมารดานางมโนหรธา) ใจความว่า นางเทวี
 มโนหรธามาตา เทียวเสาะหาราชธิดามาถึงสระโบกขรณี ได้หยุดลงจาก
 อากาศวิดี ได้เห็นกุนทลแก้วมณีแดงดวงดอกไม้ อันกระจัดพัดพราย
 ตกอยู่ที่หาดงเดนนาง นางยังพระองค์ไว้มิได้คิดมุ่งไป อุปมัยดังยอด
 ปราสาทอันต้องเวรมีพวาทหักขาดลงณนั้น นางทรงรำพรรณถึงพระดูดยาว่า
 มารดาได้มาเห็นแต่สระศรีมิได้เห็นหน้าเจ้ามโนหรธา มารดาไม่รู้ว่าจะถาม
 ใคร ๆ ก็ไม่มีมารดาจะได้ถามเขา โอ้อากรรมของเราจึงพัดพรากไป
 จากกัน ทำไฉนจะได้เห็นหน้ามโนหรธา นางว่าไรไปมาคุดังจะเป็นบ้า

TUDC นางประคองสองพาหุสยายเกศ ทรงอาตุรโทษเดิรตามรอยเท้าเข้า

ไปป่าหิมพาน ได้ทศนาการเห็นห่อเครื่องประดับวางอยู่ทศบไม้ นางได้
 ดมดงในทนน ครั้นได้สดขนมานางได้กล่าวพิไรว่า แม่มโนหราคงจะไปทาง
 นแล้ว แม่มได้เห็นพระดุกแก้วเห็นแต่ห่อเครื่องประดับน นางจึงได้เขาดงมา
 แนนไวกับอก เทยวงนงกเคิรตามไป เมื่อไม่เห็ดดูดยา นางจึงกดับมายังเขา
 ไกรดาต เข้าไปสู่สำนักทุมราชดำมี ทนนทนนท้าวทุมราช ได้ทอดพระเนตร
 นางนาถเทวีเจ้ากดับมา เมื่อจะไค่ตามนางพระยาได้ถดาวพระคาถานว่า

กี ปน ปติตี ภาทเท อมูหากปี ธีตรณจ
 วิจรนตี กเวสาย อีโต ปพพตวนานิ

ความว่า แหนะพระนางเทวีผู้เจริญ เธอได้เทยวงนงกไค่ไปตามภูกเขาแด
 เนาวไม้ ได้พบพระดุกยาของเราหรือไม่จึงไค่กดับมา นางมโนหрмаตาจึง
 ทูตว่า ข้าแต่เทวบพิตร หม่อมฉันเทยวงนงกนคนหาทวงไป ก็มีได้พบมโน
 หราเทวี ได้เห็นแต่เครื่องประดับนวางอยู่ทศบไม้ หม่อมฉันดุดักจะตาม
 ไค่ไปจึงไค่กดับดงน หกนางกนิรพากนงดอมชนนพิดาปไรไค่โดยประการ
 ไค่ต่าง ๆ

(ทนจกถดาวถิงพระโพธิสัตว์ไค่ไป) ไค่ความว่าพระโพธิสัตว์ได้
 เ็ดวยดมบตต้นกาดหาดายเคื่อนมาแล้ว มีพราหมณผู้ชานาญเวทศาสตร์
 คนหนึ่ง ไค่ตามภักคเขามารับไค่การงารของพระโพธิสัตว์ได้มอทุกวัน
 พระมหาสัตว์เห็ดว่าพราหมณนนชยนคิมรบดงถามว่า เจ้าดูกรากกร้า
 ถำบากอุปฐากเรา เจ้าจะคัยประดงคคิงไค่หรือ ๆ ข้าแต่มหาราช ข้า
 พระบาทคังใจไค่ว่า เมื่อพระราชบิดาของพระองค์คิงคไปแล้ว ข้าพระ

บาทจะขอรับบรรดาศักดิ์ตำแหน่งที่ปุโรหิต ในกาลเมื่อพระองค์ได้ดำรงราช
 แดงน พระมหาสัตว์ได้รับคำพรหมณินนไว้ ฝ่ายปุโรหิตซึ่งยังคงตำแหน่ง
 อยู่รูเรื่องนเขา คิดผูกเวรต่อพระมหาสัตว์เจ้า ได้กราบทูลยุยงพระเจ้า
 อาทิจวงศ์ว่า พระสุชนราชโอรสคิดขบถต่อพระองค์ จะปลงพระชนม์ซึ่ง
 หมายจะเป็นพระราชบิดาได้ทรงฟังก็หาเชื่อปุโรหิตไม่
 อยู่มาวันหนึ่ง มีพวกข้าศึกยกมาตีเมืองปตยาเขตแดนนครบัญญัติ
 พระเจ้าอาทิจวงศ์ทราบแล้ว คิดจะเสด็จออกไปปราบข้าศึกเอง แต่เกรง
 ว่าจักไม่สามารถจะเอาชัยชนะได้จึงปรึกษากับปุโรหิต ว่าจะได้ใครออกไป
 ปราบปรามข้าศึกได้ดี ๆ ข้าแต่ทเวบพิตร พระองค์จึงส่งพระราชโอรสไป
 เกิด พระเจ้าข้า ๆ คูกรมหาพรหมณ์ ลูกของเรา ความคิดยังอ่อนแอ
 แดงไม่ฉลาดในการรบด้วย จะส่งให้ออกไปเห็นจะไม่ได้ ๆ ข้าแต่มหाराช
 พระราชโอรสกำลังหนุ่มของใจ รู้จักการรบดีกว่าผู้ใหญ่เสียอีก พระเจ้าข้า
 พระอาทิจวงศ์ราชาทรงเห็นชอบด้วยปุโรหิตแล้ว ได้รับสั่งหาตัวพระสุชน
 कुमारเข้ามาตรัสว่า คูกรมพ่อสุชน พ่อจงรับอาสาออกไปปราบข้าศึกยัง
 ปัจจุบันชนบทสักครั้ง พระมหาสัตว์รับโองการพระบิตูราชแล้ว ถวายบังคม
 ดาขออกไปหาพระมารดาทูลความตามที่พระบิตูราชใช้ให้ไปนั้น ครั้นแล้ว
 ได้บอกแก่นางมโนหราเทวี ๆ ทูลจึงวอนจะขอไม่ให้เสด็จไป พระองค์
 ได้ปตอบนางมโนหราเทวีให้คลายความวิโยคแล้ว ได้รับรัศจึกกระบวนพต
 ซึ่งจะยกออกไปไว้พร้อมเสด็จ

ครั้นได้พิไชยฤกษ์แล้ว พระสุชนกุมารจึงเสด็จชนทรวงหลังมาตั้งคฤ
 ชร พวกพตนิกรสหชาติโยธาทางสี่หมุ่ก็เดินเป็นคู่กันไป ได้ยกพยุหเคลื่อน

ออกจากเมือง เติรแน่นเมืองดับต้นกต่นกตาดบัพ ฤๅษรหคถกเปตง
 ดำเนียงโกญจนาท พดทหารมาผู้สามารถแดพดเติรเทำถ่วนอวหาญ
 แวดดอมพรอมตวยบวิวารณะเทอนณะทวนแม่่นพดุชา ทงเทพยดาก้มาช่วย
 อภิบาท ธิบเร่งเติรกระบวนทัพ โดยถำดับจนบั้นดุเขตชนรบัจจันคชนบท
 ควดยเศขวานุภาพมหาศตวเจำ เหล่าพวกซำคักทงหตายก้ไม่อจรอดค้อสู้ได้
 พากันยกพวกพดหนักถับไป

ตี ทิวส์ ในคืนวันที่พระโพธิสัตว์ยกพลโยธาไปนั้น พระเจ้าอาทิตย์
 วงศ์ทรงพระสุบินว่า พระอินทร์ของพระองค์ให้ตออกจากอูระ แล้วยไป
 กระหวัด วงศ์ากต ชมพู ทวีปดาม รอบ แล้วยได้ หตกถับ เข้าใน พระอูระตั้งเกำ
 พระเจ้าอาทิตย์วงศ์ทรงตั้งคณบรกรรม ครนถึงเวลาเข้าให้หำค้วปุโรหิต
 เข้ามาเฝ้าครตั้งถำมถึงความที่ทรงนิมิต ปุโรหิตมีความดีใจคิดว่าความที่เรา
 ตั้งใจไวทจนจกตั้งเร็จแล้ว ฉนนเรำจกได้เห็นหตงตั้งชนผู้เปนซำคักแล้ว
 คิดคองจงกรำบทูตพระรำชำว่า ซำแต่เทวบพิตร พระสุบินนิมิตนไม่ดี ๆ
 ตูกรพรำหมณ์ ไม่คั้นั้นจกเปนอย่างไร ๆ ซำแต่เทวบพิตรคำรำทำยว่า
 พระรำชำเทวแตรำช สัมบคกกับพระองค จกเปอนันตรายถึงความพินาศใหญ่ ๆ
 ตูกรพรำหมณ์ ถ้าเชนนนั้นเรำจะแก้ไซ้อย่างไรได้บ้าง ๆ ควรจะทำกรำบูชา
 ยัญ ๆ พิธิบูชายัญนจกทำอย่างไร ๆ ซำแต่เทวบพิตร พิธิบูชายัญนั้น
 ค้องซำลศตวตั้งเทำศตเทำบูชา ทฬนรำยจิงจะกลำยเปนดีได้ พรำหมณ์ปุโรหิต
 ทูตคองนแล้ว จิงได้กรำบทูตควดยคำถำนวำ

ขทา ทุสฺสึบิณฺโณ ทิสฺวา	สพฺพิปาณาย ชุหติ
นาสฺเสตี ทุสฺสึบิณฺโณ ทิฏฺฐิ	อิติ เวโท ปวฺจจติ
ตสฺมาปี ขณฺณํ กริตฺวา	มา จ โภจิ อุตฺทโว
เทวียา รชฺชํ อตฺตานํ	กตขณฺณํ สฺขํ ลภสิ ปุเรตรํ

ความว่า ข้าแต่มหาราช คัมภีร์เวทศาสตร์ทนายไว้อย่างนั้นว่า กาดเมื่อใด
 ผู้ที่เห็นไม่ผิด ได้ทำพิธีบูชาด้วยฆาตกรแล้ว ในกาดนั้นฝนรายก็ดับกตาย
 เป็นดีไป เพราะเหตุนั้น พระองค์ได้ทรงทำบุญญวิธีแล้ว อุบัติทวันตราย
 ก็ไม่มี พระองค์กับพระราชเทวีจักเสวยราชสมบัติ เป็นสุขดำรงอายุยิ่งเช่น
 ดังก่อนมาด้วยประการฉะนี้

ราชา พระเจ้าอาทิตย์วงศ์ทรงครีตตั้งอำมาตย์ทั้งหลาย ให้รับช่วย
 จดหาสัตว์เดโสงเทวาไว้ให้พร้อมเราจักทำบุญชายัญ อำมาตย์ทั้งหลายนั้น
 ได้บังคับพวก พรานให้ จดการหาสัตว์ เดโสงเทวากับ ทั้งบุรุษและ สตรีนำมา
 รวมไว้ในโรง พิธียัญ พร้อมเสร็จ แล้วได้กราบ ทูลให้ทรง ทราบทุก ประการ
 พระราชาจึงตรัสแก่พราหมณ์ปุโรหิตว่า คุณพราหมณ์ ตั้งสรรพสัตว์ได้
 จดไว้พร้อมแล้วจงรับทำพิธีเถิด ฯ ข้าแต่เทวบพิตร ยังขาดอยู่สิ่งหนึ่งยัง
 ทำพิธีไม่ได้ ฯ คุณพราหมณ์ ยังขาดอะไรอีกเล่า ฯ ข้าแต่เทวบพิตร
 ยังขาดกนิกรอย่างหนึ่ง ฯ กนิกรนั้นหาได้ยากนัก ฯ หาไม่ยากนักมีอยู่ใน
 นครนคือนางมโนหรา ฯ นางมโนหราเทวี เป็นคู่ชีวิตของบุตรเขา ไม่ควร
 เขามาฆ่าบุญชายัญ ฯ ข้าแต่เทวบพิตร การจะควรหรือไม่ควรนั้น พระองค์
 จงทรงพิจารณาให้ดูก่อน จงเห็นความทุกข์ร้อนอันเกิดแก่พระองค์แต่ว่า

เทวดิงทศักราชดมบคกจกพินาศไป ฯ คุณรูปโรหิต เราจักฆ่าอรรคมเหษี
ของสุชนกุมารลูกของเราตามถ้อยคำของปโรหิตไม่ได้ ฯ ข้าแต่มหाराช
พระองค์จงทรงฟังข้าพระพุทธเจ้ากราบทูล บุคคลได้ดะบุตรภรรยาเป็นท
รักทำการบูชาญแดว บุตรและภรรยาทั้งหลายนั้น ย่อมตามรักษาคนผู้
ดัดเนนให้ถึงซึ่งความเจริญ บันฑิตทั้งหลายย่อมดรรเสริญมากนั้

อนึ่ง ไฟนร้อนได้คกคคใหม่อยู่บนพระเคียรของพระองค์ เมื่อบุตร
มีอยู่ในที่ไกล พระองค์ควรจะใช้ให้บุตรช่วยดับไฟ หรือจะใช้ให้ลูกเขา
คนอื่นช่วยดับไฟนร้อนเดา เมื่อพระองค์ยังดำรงพระชนม์อยู่ก็ควรจะคิด
แก้ไขเบ็ดองตนให้พ้นความทุกข์ร้อนจึงจะชอบ เพราะเหตุนี้พระองค์จึงรับ
รักษาพระองค์ไว้ จะต้องประสงค์อะไรกับนางมโนหรา ถ้าพระองค์ยังดำรง
พระชนม์อยู่ค่อไป อาจจะหาหญิงอื่นเสมอด้วยนางมโนหราหรือดียงกวาก
คงจะหาได้ บุคคลผู้ใดคิดแก้ไขรักษาตนให้พ้นอันตรายไว้ได้ บันฑิตทั้ง
หลายย่อมยกย่องดรรเสริญผู้นั้นมากนั้ เมื่อพราหมณ์ปโรหิตกราบทูล
อย่างนี้ พระเจ้าอาทิตย์วงศ์ทรงคุษณภาพนึ่งอยู่ หาได้ตรัสทคทานประการ
ใดไม่ พราหมณ์ปโรหิตรู้ว่าพระราชาพอพระเหตุย จึงใช้ให้บริชนเตรียม
การยญพิชเพื่อจะให้จับนางมโนหราเทวี่มาฆ่าบูชาญ

คราวนั้น เดียงเดาดีอระบือแต่ไปทั่วพระนคร ฝ่ายทาดักนใช้สันท
ของมโนหราเทวี่ ได้นำเรื่องราวนั้นไปทูลแก่นางมโนหราเทวี่ ๆ มีพระเหตุย
ราวกระว่าจะแตกออกไปได้เจ็ดภาค จึงได้รับไปเฝ้าพระราชมารดาของพระ
โพธิ์สคองเจ้า ครนถงจึงชบพระพักครดงแทบพระบาทาพระดัดสุรราช ปริ-

เทวนาทรรำไห้ได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระราชามรดา พระแม่เจ้าไม่ทรง
 ทราบหรือ บดินพระเจ้าอาทิตย์วงศ์ ทรงเช็ดถอยคำพราหมณ์ปุโรหิต
 คิดจักจับหม่อมฉันไปฆ่าบูชาญี ขอพระมารดาได้กรุณาด้วยช่วยไปทูลขอ
 ผ่อนผันผิดรอแต่พอให้พระสุชนกุมารเชือกด้นมา หม่อมฉันจักได้ถวาย
 บังคมบาทราชภักดีดา ขอขมาโทษและทูลดาตายไปตามยถากรรม

ฝ่ายพระนางจันทาทเหวี่ รับค่านางมโนहरาเทวี่ศรีระไล้ จึงพร้อมด้วย
 บริวารเสด็จจะไปเฝ้า พระเจ้าอาทิตย์วงศ์ ๆ ทรงทราบวาพระนางจันทา จะมา
 เฝ้า จึงรับสั่งกับราชบุรุษไว้ ห้ามไม่ให้พระนางจันทาเฝ้า พระนางจันทา
 เทวี่ เมื่อไม่ได้โอกาสเข้าเฝ้าก็เสด็จกลับ แลแล้วเสด็จขนียงปราสาทนาง
 มโนहरา ทรงเข้าตัวมกอดศรีระไล้ ทรงพิลาปร่ำไร้ด้วยประการต่าง ๆ

นางมโนहरาเทวี่จึงทูลว่า ข้าแต่พระมารดา ถ้าวาพระมารดาเจ้า
 ไม่ได้โอกาสเฝ้าแล้ว หม่อมฉันผู้ถูกแกวจากตายเทียงแต่ไม่ต้องสงสัย นาง
 เชอกักรำไห้ได้กราบทูลว่า ถึงวามีพระราชาอันประเสริฐก็ขอวามีเดี่ยเปด้า
 หาเป็นร่มเงาได้พึงอาศัยไม่ บดินคนอื่นเขากด้นมาจะจับหม่อมฉัน นำไป
 ฆ่าบูชาญีเดี่ยวนนแล้ว ถูกแกวได้ปราศจากภักดีดาหาพึ่งมิได้ พระสุชน
 ผู้ภักดีดากักรณาไปตามหม่อมฉัน ถ้ากระนั้นพระราชามรดา จึงได้กรุณา
 ประทานเครื่องประดับที่หม่อมฉันฝากไว้ หม่อมฉันจะได้ประดับกาย แล้ว
 จักถวายบังคมดาตายทงเครื่องประดับ

พระนางจันทาผู้มารดาสุชนกุมาร จึงได้ประทานเครื่องประดับกับ
 บีกหางให้แก่นางมโนहरาเทวี่ ๆ จึงประดับกายอินทรีย์ ตัวมบีกหางพร้อม

เสร็จแล้ว จึงบังคมชนนีพอรำไปมา พระนางจันทาเทวทรงคั่งเคต
ครีระโถ แลวันทตลตคฤทษโคกมีเดาวันครีระว่า เจ้าสุชนตูกของเราเขา
กตบมาเมื่อไม่เห็นแม่มนโหรา ก็ระเทยวตามถามหาทวมณเทยรสถาน
เมื่อไม่พบพานแล้วพระตูกแกวกจกตายเป็นมันคง

นางมนโหราเทวจึงทูลว่า ข้าแต่พระมารดาเจ้า ถ้าว่าพระสุชนกุมาร
จอมภักดาตบมาถึงแล้ว ทูลกระหม่อมแก้วจงบอกตามคำหม่อมฉันตั้ง
ไว้ว่า หม่อมฉันผู้ชื่อว่ามนโหรา ขอถวายบังคมฝ่าพระบาทราชสามี
โทษกรรม ตั้งโตมีขอ พระราช สามีได้โปรด ชมาโทษแก่หม่อมฉันผู้มนโหรา
ด้วย กับช่วยบอกวามหม่อมฉันมนโหรา ขอถวายบังคมดาตายตามยถากรรม
นางมนโหราเทวทูลคงนแล้ว นางจึงบ้ายหน้าคอบุรพทิศถวายบังคมพระมารดา
มหาสัตว์เจ้า ได้กล่าวคาถาว่า

อมม เม วจน์ พุรุหิ	ปาเท เทว จิตตลกขณ
วนทามิ สิริสาหนุตติ	สามิกณจ ปุณปุณิ
อิท ปจฉิมกั มยหิ	ทสุสนิ ปุณ ทูลลภิ
สโยคณจ วิโยคณจ	เอสา โลกสุส รมมตา

ความว่า ข้าแต่พระมารดาเจ้า ขอพระมารดาได้โปรดบอกกะพระสามี
ว่า ข้าผู้ชอมโนหรา ขอถวายบังคมฝ่าพระบาทพระราชสามีอนงามไพจิตร
และได้กราบไหว้พระราชสามีด้วยเศียรเกล้าทุกเช้าเย็น ความกราบไหว้ของ
ข้าพเจ้าครั้งนี้ นับว่าเป็นครั้งที่สุดที่จะมิได้กราบไหว้ออกต่อไป ความที่เคย
อยู่รวมกันมากดี ความพลัดพรากจากกันไปก็ดี อนนยอมเป็นกรรมตาของ

สัตว์โลก (ที่เกิดมาในสังสารวัฏ)

เมื่อนางมโนหราเทวีศรีระโก ได้ก่ดาวคาถาคงนแล้ว จึงขับศรีษะ
หมอบดงแทบบาทมุดพระนางจันทาเทวี ได้ขอขมาโทษด้วยถ้อยคำมีประการ
ต่าง ๆ

พระนางจันทาเทวี ก็ด้อมกอดศรีระโกพดางทางก็ทรงไต่ก็ว่าไรว่า
ขรอยที่เราได้พรากถูกเนื้อแดงถูกนกลงไปจากอกแม่แต่ปางก่อน ผดกรรม
นั้นจึงคิดมาทำให้มารดาอนาถาพดิดพรากถูกแดงวิร็ก แค้นไปเราก็จักเซซัง
เที่ยวไปตามภูเขาดงไพรในถางป่า อุปมาเหมือนแม่เนื้ออันปราศจาก
ลูกอ่อน เทยวตั้งจรไปตามหาลูกคนนั้น เหตุไรเล่า เทพยเจ้าซึ่งตั้งอยู่
ตามไพรพฤษ์แดงภูเขา ทงอากาศเทพยเจ้าทงหทัย ช่างมาปด้อยให้
พดิดพรากไปจากลูกคนเล่า พระลูกเจ้าเมื่อมาถึงบูรณมได้เห็นศรีระโก
ก็จักเปิดยวเปิดาพระหฤทัย อุปมัยเหมือนแม่เนื้อจากพรากอันปราศจากลูก
เห็นแต่รังเปิดา ก็เศร้าสร้อยระห้อยใจคนั้น

เมื่อนางจันทาเทวี ทรงไต่ก็พิดาปอยู่ด้วยประการคงน ราชบุรุษ
ทงหทัยกพากนกรูชนบนปราสาท เพื่อจะจับเอาคงนางมโนหราไปฆ่า
บุชายญ นางมโนหรานนก็จับเอาบักทงสองด้อมเข้าไว้ในหว่างแขนทงสอง
แล้ว นางก็ถวรายบังคมตางนางจันทาเทวีแล้ว บินชนโดยอากาศจะไปยังป่า
หิมพาน นางบินไปถึงวสันตสถานที่อยู่ก่ดัดปฤษา นางเทวีจึงตงไปนมัสการ
พระก่ดัดปคาบด แฉงความเรองราวชนทงหมคให้พระคาบดทราบทุกประการ
นางจึงตั้งพระคาบดว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ถ้าหากว่าพระสุชนดามี

ของข้าพเจ้า เทยวตามค้นหาได้มาถึงทณ ขอพระผู้เป็นเจ้าจงให้ข้ากัมพด
 ฝนนแดธามรงค์ประดับเพชรวงน แก่พระสุธนด้ามด้วย แดจงช่วยห้าม
 ตามคำข้าพเจ้าตั้งไว้ว่า ขออย่าให้พระองค์ตามไปเลยดงน เพราะเหตุใด
 จงห้ามดงน เพราะเหตุว่า ทางที่จะไปข้างหน้านั้นลำบากมากไม่ใช่ทาง
 สัจจของมนุษย์ เปนทางถิ่นอยู่ของหมู่มนุษย์ทงดิน เหตุคังนั้น ขอ
 ให้พระสุธนกลับแต่ทณ อย่าได้ตามไปอีกเคย นางมโนหราทะวักจึงประนม
 หัตถ์นมัสการพระบาทราชด้าม แดวกลดาวคาถาดังนี้

ขมามี	อาปุจนามิ	เต	ยทิ	อตุถิ	โทโส	กาเยน
วากาย	มนสาปี	เม	กมม	กต	ทุจจริต	
ปุพเพ	ตี	สุทฺธจิตฺเตน	ขมาเปหิ	สพพิ	มม	

ความว่า หม่อมฉันขอขมาโทษแะกราบบังคมดา ถ้าโทษผิดอันมี
 อยู่แก่พระองค์ไซ้ แม้กรรมทุกจริตที่หม่อมฉันได้ทำไว้ด้วยกายวาจาใจใน
 กาดก่อน ขอพระองค์จงประทานอดโทษความผิดนนั้น แก่หม่อมฉันด้วย
 หฤทัยอันบริสุทฺธเทอญ พระเจ้าธา เมื่อนางมโนหรากลดาวคาถาดังนี้แล้ว
 จึงฉินพกศรไปสู่ทิศทักษิณ ประนมหัตถ์นมัสการพระโพธิสัตว์เจ้าได้
 กลดาวคาถาดีกวารหนึ่งว่า

นุนาหิ	ยาว	ชิวามิ	ตยา	สทฺธิ	วสามิหิ	
อิโต	เม	ปตฺถิตํ	กิ	ปุพเพ	ตยา	กตา
นุน	ปุพเพ	วิปาเกน	กริตฺวา	ปาปมตฺตโน		
เตน	เม	มตฺถกํ	มณฺเณ	ตํ	น	มณฺเณ

ความว่า หม่อมฉันตั้งใจจะอยู่กับพระองค์ไป จนตราบเท่าสิ้นชีวิต
โดยแท้แท้ไปไม่ล้มความประสงค์เสียแล้ว ชรอยพระองค์ได้ทรงทำกรรม
อันเป็นบาปถึงโตไฉนแต่ปางก่อน ด้วยผลแห่งบาปกรรมนั้นตามมา ทำให้
ความปราถนาหม่อมฉันถึงที่สุดเสียเพียงนี้ นางมโนหรรษาตัวคาถานแล้ว
จึงบอกกับพระดาบสไว้ว่า

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ถ้าหากว่าล้ามีข้าพเจ้าเขาจักไม่กลับ
ถ้าจะตามไปขอให้ไปตามทางทิศอุดร แดบอกให้เธอถือเอายามงอันเล็ก
ด้วยมนต์คนคิดไปด้วย เมื่อเดินไปไกลดวงเดยทางมนุษย์ไปแล้วจักบังคด
ถึงป่าไม้อันมีพิษก่อน ให้เธอจับเอาตุ๊กวานรตัวหนึ่งไป เมื่อจะเสวยผลไม้
ถึงใด ควรปล่อยให้ตุ๊กวานรกินเสียก่อน ตุ๊กวานรกินผลไม้ถึงใด ขอให้
เธอเสวยผลไม้ถึงนั้นเถิด ถัดแต่นั้นไปจักได้พบป่าเชิงห้วยใหญ่ ให้เธอ
เอาฝารัดคอกมพดผนหนคดุมกายให้แน่น แล้วจงทำอนึ่งเห็นอุปถัมภ์ จะ
มีนกหัสติคงคเทยวมาหาอาหาร ได้พบเขาล้ำคณูว่าเือกวางทราย นก
นั้นก็จะโฉบฉาบเฉยวพระองค์ไว้ ในกรงเล็บพาข้ามพินป่าห้วยไป (ถึงรัง
ที่คนไม่ใหญ่ พระองค์จึงทบทพระหัตถชน พระยานกตกใจก็จะหนีไป)

ตโต ตวี ถัดนั้นไป พระองค์จะได้พบคชสารทงคู่ต่อสู้ซึ่งกันและ
กันขวางทางอยู่ พระองค์จึงเอายามงทากายาให้ทั่วถึงพระบาท แล้ว
ร้ายมนต์เดินลอดระหว่างขาแห่งข้างไปจะไม่เป็นอันตราย ถัดแต่นั้นไป
พระองค์จะได้พบภูเขาสองตุก ราวกระวามีจิตวิญญาณ น้อมยอดดงกระทบ
ซึ่งกันแต่กัน ในระหว่างทางที่จะเดินไป พระองค์จึงร้ายมนต์แต่ยอดคดอด

ถึงเชิงเขา ภูเขานักจะแยกออกไปเป็นช่อง พระองค์จึงรีบดำเนิรไปเสีย
 ให้พ้นช่องภูเขา ถัดแต่่นั้นไปพระองค์จะได้ไปถึงที่อยู่ของหมู่ผีเดอนา
 พระองค์จึงทำมณฑุปลาร ในที่นั้นแล้วดำเนิรไป ถ่วงระยะทางไกลอีกโยชน์
 จะบรรดถึงป่าหยาคร ถัดนั้นไปจะถึงภูเขาทองภูเขาเงิน ถัดนั้นไปถึงป่า
 หยาครบาง ถัดนั้นไปถึงป่าไม้ไผ่ ถัดนั้นไปถึงป่าดงอ้อ ระยะทางด่วงไป
 อีกสามโยชน์ จะถึงที่รถขดอีกโดยลำดับกันคือ หมูไม้ทกทบ และพุ่มไม้
 ในป่าดงวนเป็นหนามทบ กับทงส์ระศร์มีขนาดก ในแถวเถื่อนเถื่อนไปด้วย
 งูหลายพรรณ ไซ้แต่เท่านั้นมีสัตว์ครัน รินรอบขอบนทนนดวนภูเขาหาค
 ราบไม่มี ยากที่จะสัญจรไปโดยสะดวกได้

ตโต ปรี ถัดแต่่นั้นไป จะถึงดงดอนแห่งหนึ่งใหญ่จะได้พบยักษ์
 คนหนึ่งตั้งเจ็ดชั่วดำดาต ยืนส่งานอยู่ในท่ามกลางดงดอนนั้น พระองค์จึง
 เอายาผงโรยดงที่ถูกศร์ยิงให้ถูกอกมหายักษ์ มหายักษ์ก็จะล้มลง พระองค์
 จึงดำเนิรไปตามทางเบื้องศร์ษะมหายักษ์ เมื่อดวงเดยแต่ที่นั้นไปไครอย
 โยชน์ จะได้บรรดถึงแม่น้ำอกแห่งหนึ่งมีภูเข็ดอมตวหนึ่งกายใหญ่ยาวเหยียด
 หางพาดขงถึงฝั่งชดธาร รวากะว่าเป็นสพานข้ามฟากนั้น เมื่อพระองค์
 ดำเนิรไปพบเข้า จึงเอายาผงโรยพบบาทาดำเนิรไปบนหาดงูนั้น เมื่อถึง
 ที่สุดฝั่งนั้นก็จรีบโผนโจนหนีไป โดยทางเบื้องบนศร์ษะงูโดยเร็วพถัน

ตโต ปรี เบื้องหน้าแต่่นั้นด่วงไปไครอยโยชน์ จะถึงป่าหยาครทบ
 หาช่องทางที่จะเดินไปไม่ได้ แต่มิผู้งนกทงหลายอาศัยอยู่ในบ้านนั้นมาก

๕๐
 ๕๑
 ๕๒
 ๕๓
 ๕๔
 ๕๕
 ๕๖
 ๕๗
 ๕๘
 ๕๙
 ๖๐
 ๖๑
 ๖๒
 ๖๓
 ๖๔
 ๖๕
 ๖๖
 ๖๗
 ๖๘
 ๖๙
 ๗๐
 ๗๑
 ๗๒
 ๗๓
 ๗๔
 ๗๕
 ๗๖
 ๗๗
 ๗๘
 ๗๙
 ๘๐

นางมโนหราเทวี ได้ตั้งพระดาบสทุกตั้งสรรพภูมิกะหมัด นางจึง
 จดอักษรดวงไว้ในใบไม้พร้อมทั้งมนต์คาถา นางได้ฝากเจ้ารัตติกงมพดแด
 ข้ามรงค์กับยามงแก่พระดาบสไว้ว่า ขอพระมุนีได้โปรดให้แก่ราชดามี
 เมื่อตามมาถึงทนต์ด้วยพระเจ้าชา นางจึงบ้ายหน้านอมเคียรดวงวิทาพระ
 ดามี แด้วอนทาพระฤกษ์เดรัจ ก็ไผณบินชนบนอากาศจนบัดถึงเขา
 ไกรลาศ อันเป็นพระนครของพระบิดามารดานางมโนหราชด้วยประการฉ
 ททา คราวนั้นท่านท้าวทุมราชา ผู้เป็นพระบิดาของนางมโนหราชทรง
 ทราบว่านางมโนหราชิตาได้กตบมาถึงจึงทรงพระดำริห์ว่า นางมโนหรา
 ษิตาของเราเขาได้ไปอยู่ร่วมกับชาติมนุษย์นานถึงปานนี้ ที่นางมโนหรา
 จะมาอยู่ร่วมพิภพกับเรา เช่นดังกาดก่อนนั้นหากควรไม่ เราควรจะสร้าง
 ปราสาทองค์หนึ่งใหม่ ให้นางมโนหราชูกฤกษ์ของเราอยู่กับหมู่กนิรต่าง
 หากต่วนหนึ่ง (ทรงรำพึงแล้วก็ดำรัสสั่งให้ช่างสร้างปราสาทองค์หนึ่งให้
 นางมโนหราชอยู่ตามทรงดำริห์ไว้)

(จักกล่าวถึงพระโพธิสัตว์เจ้าต่อไป)

ครั้งนั้น พระสุชนบรมโพธิสัตว์เจ้า ได้ยกพลโยธาออกไปปราบพวก
 จดาจตณะปัจฉินคชนบท ให้ราบคาบสงบเรียบร้อยแล้ว จึงยกพลโยธา
 กดืบคืนเข้าสู่กรุงปัญจาตราชภูรเข้าเฝ้าพระเจ้าอาทิจวงศ์ผู้ราชบิดา กราบ
 ทูลขอราชการต่าง ๆ ให้ทรงทราบทุกประการ แล้วเสด็จไปวันทนาการ
 พระราชชนนี ฝ่ายพระนางจันทาราชชนนี เมื่อได้ทอดพระเนตรเห็นพระ
 สุชนกดืบมา เสด็จออกไปต้อนรับทรงสวมกอดพระมหาสัตว์เจ้า แล้ว
 ทรงพิดาปราโมทย์โดยประการต่าง ๆ

พระมหาสัตว์จึงทูลถามพระราชมารดาว่า เหตุใดพระแม่เจ้าจึงทรง
 กรรแสงฉน ๆ ตูกรพ่อสุชนกุมาร นางมโนหรากรรยาของเจ้าเขาหนีไป
 เสียแล้ว พระนางจันทาทေวี มีเล้าวณิศร์ดีเล่าเรื่องความหลังดังแต่คนให้
 พระสุชนทราบทุกประการ เมื่อพระสุชนกุมารได้สดับเหตุดังนั้น มีพระ
 หฤทัยเลี้ยวฉนราวจะแตกออกทันที เสด็จไปทอดพระเนตรนิเวศน์ฐาน
 อันเจียบสังคคุดังบ้าน้ำ พระองค์ไม่สามารรถดำรงพระกายาไว้ได้ ถึง
 สภาวะสลดบดงโดยทันที อุปมัยเหมือนมีบุทคตมาตัดพระบาทให้ขาดไป
 ทงสองข้างฉน พระนางจันทาผู้ชนนี จึงเอาอุทกวาริน้ำหอมประพรมให้
 ทิวศรริกายาพระมหาสัตว์ ๆ กดืบได้สดคพนชนมาแล้วเสด็จไปในห้องบรรทม
 บรมสิริยศยานั้น ทอดพระเนตรเห็นพระยักุบุฏาด แดพวงคอกไม้ฉน
 กดาดเกลฉนแดเหี้ยวแห่งไปทั่วหมด ทรงพระกำสรวลอาศุรวิดาปโดยประ
 การต่าง ๆ ได้กล่าวคาถานว่า

วิสกถเขน วิทุโธว	ผลิตททยิ มม
กุกิ คตาสิ มโนหรา	น ทิสฺสติ จ เต มุขิ
อาปุจฺฉามิ จาหิ อมฺม	คจฺฉามิ ตํ คเวสีตุ
น ลกฺกิ น คมิสฺสามิ	มริสฺสามิ พุรหาวเน
ยทิ ลทฺโธสมิ ภริยิ	นิวตฺติสฺสามิ ตวนฺติเก
สเจ น ลทฺโธ จ ตํ	ตตฺถเว มรณิ ธฺวานฺติ

ความว่า หัวใจของเราจะแตกทำลายไป อุปมัยดุจถูกยิงด้วยลูกศร
อันชาบด้วยยาพิษ แม่มนโหรหายไปในไหน ไม่เห็นหน้าแม่มนโหรา ข้า
แต่พระมารดา หม่อมฉันจะขอหลุดไปเที่ยวตามหานางมนโหรา ถ้าไม่ได้
ก็จักไม่กลับมา จักขอตายอยู่ในป่าใหญ่ ถ้าหม่อมฉันได้ภรรยาแล้วจัก
กลับมายังสำนักพระมารดา ถ้าตามไปไม่ได้นางมนโหราหม่อมฉันจักตาย
อยู่ในป่านี้เพียงแท้

ตทา มาตา คราวนั้นพระนางจันทามารดา ได้ทอดพระเนตรเห็น
พระราชโอรส อันโศกกำสรดอันอาลัย หวังพระทัยจะให้พระเจ้าลูก
คลายจากความโศกเศร้า จึงได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

ตาท มา ปรีเทเวสี	สนฺติ อณฺเณ ขตฺติยา
กณฺเณ อุดฺคมรุปา	เทวจฺฉนฺรปติภาคา
ตาทิ สทฺธิ อภิรมตุ	รชฺช ปาเลตุ วฏฺฏตฺติ

ความว่า คุณรพ่อเจ้าอย่ารำไรถึงมนโหราเลย ชัดดียกัญญานารีคน
อันทมิฬรูปร่างงามเปรียบดังเทพอันบรรทมอยู่นอนหลับ เจ้าจงอภิรมย์กับชัดดีย-

กัญญาเหตานั้น ได้ปกครองราชสมบัติสืบต่อไป พ้ออย่าได้ไปติดตามหา
นางมโนหราเลย

พระบรมโพธิสัตว์เจ้าจงทูลพระมารดาว่า ข้าแต่พระมารดาเจ้า ถ้า
หากว่าหม่อมฉันจักไม่ได้เห็นมโนหราแล้ว หม่อมฉันไม่ขออยู่เป็นคนต่อ
ไป พระนางจันทาท้าว มีเด้าวณิศร์ห้ามสักเท่าใด ก็ไม่อาจจะห้ามได้
แล้วทรงนั่งอยู่ พระบรมโพธิสัตว์ก็ถวายบังคมพระราชมารดาแล้ว เสด็จ
ออกจากปราสาททรงดำเนินออกนอกพระนคร พระนางจันทาท้าวราชมารดา
เมื่อได้ทอดพระเนตรเห็นพระบรมโพธิสัตว์เสด็จไปดังนั้น พระหฤทัยก็บ่
บั้นบั้นประหนึ่งจะแตกทำลายไปทันที พระราชเทวีจึงรีบด่วนเสด็จตาม
ไปถึงจึงชิงวอนให้กลับ แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

เอहि ปุตต นีวตฺตสฺสุ มา อนาถิ กโรหิ เม
อหิ ปุตฺติ น ปสฺสามิ มณฺเฑ เหสฺสามิ ชีวิตนฺติ

ความว่า คุณรพือบุตร พ้อจงกลับมากเกิด พ้ออย่าได้ทำให้มารดา
หาทพงบมิได้เลย มารดาไม่ได้เห็นพ้อผู้เป็นบุตร ชีวิตของมารดาจัก
คงดับสูญเสียในครั่งนี้ พระราชเทวีตรัสดังนั้นแล้ว ก็ทรงประทักขณทอด
พระเนตรอยู่ในสถานนั้น

พระบรมโพธิสัตว์ เสด็จออกจากนครตั้งญจรไปยังสำนักนายพราน
ไพร่ตรัสถามว่า ที่อยู่ของมโนหราเขาอยู่ที่ไหน ท่านรู้จักที่อยู่ของเขา
หรือไม่ ข้าแต่สมมติเทวา ข้าพระบาทไม่รู้จัก นางมโนหรานนั้นมฤต
มากเที่ยวไปยังอากาศ เดียวนางมโนหราเห็นจักไปยังโลกที่อยู่ของหมู่

วิชาธรเสียแล้ว ถ้าหากว่าพระองค์ของพระประสงค์จะเสด็จตามไป เข็ญ
เสด็จไปถามท่านกัณฐกฤษีอาจารย์ตำแหน่งแห่งที่นางมโนहरาได้

พระบรมโพธิสัตว์ ใครจะเสด็จไปยังที่อยู่ของกัณฐกฤษีพร้อมกับ
พรานไพร ทรงผูกดอกพระแดงคาบแดงฤษีให้มัน แล้วทรงขลุ่ยเสด็จ
ออกจากอุตรปัญญาตนคร ครั้นเสด็จถึงภายนอกพระนครแล้วหวนเสด็จ
กลับมาทอศพระเนตรพระนครอีก เมื่อจะทำดังคณกรรมได้ทรงครีดี
คาถานว่า

ยที ลทุชา มโนहरา ปุณ ปสฺสามิ สิริกเว
ยที มโนहरา อลทุชา นานิวตฺตามิ สกํ ปุณฺนติ

ความว่า ถ้าหากเราได้นางมโนहरาแล้ว จะมาเห็นพิภพอันกอบด้วย
สิริอีก ถ้าหากว่าเราไม่ได้นางมโนहरาแล้ว จะไม่กลับมายังเมืองนี้อีกต่อไป
ครั้นครีดีคาถานแล้วทรงเปล่งสุรดีหนาทองอาจารย์ว่าราชดีหี บ่ายพระ
พักตร์มุ่งต่อป่าหิมพานต์ เสด็จไปโดยลำดับจนกระทั่งถึงที่อยู่ท่านกัณฐก
ฤษีแล้ว จึงรบดั่งให้นายพรานกตบเดี่ยว ส่วนพระองค์ก็ทรงเปิดองครือง
อาวูชวางไว้ เสด็จเข้าไปยังอาศรมบทแต่พระองค์เดียว จึงถวายนมัสการ
พระฤษีแล้วประทับนั่งสนทนาธรรม ทรงแสดงปฏิสนธิธรรมอย่างอื่น ๆ ขน
ก่อน เมื่อจะถามถึงข่าวคราวนางมโนहरาเทวี จึงประนมหัตถ์นมัสการ
ฤษีอีกครั้งหนึ่งจึงครีดีพระคาถานว่า

ปสฺสสิ ตฺวํ ปิยํ มยฺหํ อหํ วนฺทามิ ตํ อีสึ
มโนหรํ นาม ปิยํ ปสฺสสิ ตํ อีสิวรฺนติ

ความว่า ข้าพเจ้าชอกกราบไหว้ท่านผู้ฤๅษี ท่านได้พบปะนางมโนहरา
เทวีผู้ยอดกรีกของข้าพเจ้าบ้างหรือไม่ พระเจ้าข้า

พระกัณฑ์ปดาด ^๕ เมื่อจะพูดความแก่พระโพธิสัตว์เจ้าจึงกล่าวพระ
คาถาว่า

ปสุสามิ สุชนราช	ตว ภริยิ มโนหริ
เอต มโนหรวากุยิ	อิโตเยว นีวตเตตุ
ทุกโม ปุโรโต มคโค	อมนุสฺโสคติจโร
ตสฺมาเยว นีวตเตตุ	เอวิ วากุยิ มโนหรนฺติ

ความว่า แหะพระสุชนราชกุมาร อาตมาได้พบนางมโนहरาเทวีของ
พระองค์ ถ้อยคำของมโนहरาเทวีได้ตั้งไว้ดั่งนั้นว่า ขอให้พระองค์ได้ตั้ง
กตบแต่ทจนใจได้ ^๕ หนทางที่ดำเนินต่อไปข้างหน้าลำบากยากนัก ^๕ เป็น
ทางสัญจรของมนุษย์พวกเดียว ^๕ เพราะฉนั้นขอเชิญให้พระองค์ได้ตั้ง
กตบแต่ยเถิด ^๕ มโนहरาเทวีได้ตั้งไว้ดั่งนั้น ^๕

กัณฑ์ปฤๅษี ^๕ ทูตชแฉงด้วยประการดั่งนั้นแล้ว ^๕ จึงทูลว่ามหाराชบพิตร
มโนहरาเทวีได้ฝากตั้งของไว้ให้ถวายพระองค์ดั่งนอย่างนั้น ^๕ คือพระขำมรงค์
ฝังเพชร ๑ ^๕ ฝังรัตนกัมพด ๑ ^๕ พระขำมรงค์ประดับนวก้อย ๑ ^๕ พระกัณฑ์ป
มุนจันหา ^๕ ของดั่งนั้น ^๕ วางตงณะพระหัตถ์พระ บรมโพธิสัตว์เจ้า ๆ ได้ทอด
พระเนตรของทมิโนहरาฝากไว้ถวายนั้น ^๕ พระองค์ก็ประหารพระอระด้วย
พระหัตถ์ทั้งสอง ^๕ ทรงกรรแสงรำให้พระหฤทัยดำคณุมโนहरาประหนึ่งว่า
ได้มาปรากฏอยู่ณะเพาะพระพักตร์

พระกัณโฐปมุนีจึงทูลถามพระอุชฌาว่า มหาราชาพิศวีจะเสด็จกลับ
 เพียงหรือจะเสด็จตามต่อไป ฯ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ เมื่อเป็นเช่นนั้น
 ตายเสียดีกว่า ที่จะเห็นหน้ากลับเป็นอันไม่กลับ พระกัณโฐปคาบสทราบชัค
 แล้ว ว่าพระอุชฌามีความรักมั่นคงในมโนहरาเทวี จึงทูลเด้าความตามซึ่ง
 นางเทวีรับสั่งไว้นั้นทุกประการว่า มหาราชาพิศวี ถ้อยคำของมโนहरาเทวี
 ตั้งไว้นั้นทุกประการว่า มหาราชาพิศวี ถ้อยคำของมโนहरาเทวีตั้งไว้นั้นมี
 อยู่ ถ้าหากว่าพระองค์ไม่กลับอยากจะเสด็จตามไป ขอให้พระองค์เสด็จไป
 ทางที่อาตมาชี้ตรงนี้ จึงประกอบโธสถทำให้เป็นผางแฉะมนต์สำหรับเสกยา
 อย่างนั้น ฯ แล้วจึงจับเอาตุ๊กตาวนรน้อย ๆ เป็นมัทศุกุทเทตไป จึงเสด็จไปตาม
 ที่ศัณโฑน ถ้อยคำของมโนहरาเทวีได้บอกไว้กับพระดาบสอย่างไร พระ
 ดาบสได้ทูลถวายพระอุชฌนกุมารนั้น โดยถ้วนทุกประการมิได้อำพรางเดช
 พระบรมโพธิสัตว์เจ้า ได้ทรงฟังคำพระดาบสบอกเด้าดังนั้น จึงผูก
 พันพระธำมรงค์ไว้กับพระอุระ แล้วกราบไหว้พระกัณโฐปมุนี ได้ครีดีพระ
 คาถาว่า

ยที ลทฐิ ปิยํ มยหิ	นิวัตเตตฺวา ปุรมตฺตโน
น ปสฺสามิ ปิยํ มยหิ	ตตฺถเว มรณํ สียา
ยที สจฺจํ อหิ ปุพฺเพ	สพฺพสตฺตหิตํ กริ
ปรทาริ น คจฺฉามิ	ปุเรสฺสามิ มโนรณฺตติ

ความว่า ถ้าหากว่าข้าพเจ้าไปได้ครีดีแล้วก็จะกลับมาบ้านเมืองของตน
 ถ้าข้าพเจ้าไปตามไม่พบครีดี ข้าพเจ้าจำต้องตายอยู่ในบ้านนั่นเอง ถ้าหาก

ว่าข้าพเจ้าได้ทำประโยชน์เกือกกุดแก่สรรพสัตว์ไว้ แดมิได้คบหากับภรรยา
 ของผู้อื่นในกาลก่อนจริงแล้วไซ้ ขอให้ข้าพเจ้าตามไปพบมโนหร่า สัม
 คังความปราถนาเทอญ ครั้นตรัสคาถาอย่างนั้นแล้ว จึงจับเอาตุ๊กตึงน้อย
 ตัว ๑ เป็นมัจจุรเทศ แลวันมัจจุรดาพระดาบสทรงดำเนิรไปยังประเทศที่
 นางเทวีบอกให้ไป ทรงกำหนดจำระยะมรรคาบายพระพักตร์ต่อทิศอุดรทรง
 ดำเนิรไป พระดาบสก็ติดตามไปส่งหน่อยหนึ่ง จึงกลับยังที่อยู่ของตน

พระบรมโพธิสัตว์เจ้า ทรงพระอุส่าหเลิศใจไปครั้งนั้น ได้ยนิว่านับ
 เวลาที่ดวงไปได้เจ็ดปีเจ็ดเดือนกับเจ็ดวัน พระองค์ทรงฝ่าอันตรายนั้นไป
 เป็นตอนๆ จนตลอดวงเดยบ่าดงทับไป ครึ่งหนึ่งพระยายกษัตริย์หนึ่ง รูปว่าง
 หน้ากตวกายสูงเจ็ดชวธาต้นคาต นยน์ตาแดงดั่งแดงไฟผิวกายเขียวดั่งอัญชน
 บรรพศ มือซ้ายถือธำกเหล็กมือขวาถือขวานเหล็ก ยืนสกัดทางขวางหน้า
 พระบรมโพธิสัตว์ไว้ พระบรมโพธิสัตว์ได้ทอศพระเนตรมหายกษัตริย์แล้ว จะ
 ได้สกัดกพระทัยกตวักหาไม้ มีอาการองอาจราวกะไกรธรรราชดีห์ จึง
 เอายามงเหล็กมนต์ทาปดาตูกศรเข้าแล้ว ก็ยิงไปถูกอกมหายกษัตริย์ กษัตริย์
 ดมดงณะปลดพี พระบรมโพธิสัตว์ก็ดำเนิรเหยียบมหายกษัตริย์ไปด้านศีรษะ
 ทรงดำเนิรต่อไปอีกบรรดถึงแม่น้ำแฉับแห่งหนึ่ง พระองค์จึงเอายามงเหล็ก
 ทาบาทาแฉวกทรงเหยียบหลังพระยาภูเห็ดอมขามแม่น้ำนั้นไปได้ ทรงดำเนิร
 ต่อไปได้บรรดถึงป่าหวามหนามคมยงกรด พระองค์ก็ทรงเด็ดดอกเหินยว
 โหนไปราวกระว่าวามร ดัญจรไปนอนอยู่บนต้นไม้ต้นหนึ่ง อันคงอยู่

ณ ระหว่างป่าหวาย

ในขณะนั้นเป็นเวลาอาทิตย์อุทัยแล้ว พระองค์ก็ได้อำนาจเพื่อจะ
 เสด็จเข้าไปเฝ้าหน้าทรงพระโตการ่าให้ เมื่อจะเสด็จขึ้นต้นของพระองค์ได้
 ทรงครัดพระวาจาว่า เราอาศัยอยู่หมู่หญิงจึงมาละทิ้งพระบิดามารดาผู้มี
 อุปการมาเลี้ยง ได้มาเสวยทุกข์ลำบากอย่างใหญ่ คราวนี้เราจะไปทางไหน
 ได้เล่า พระบรมโพธิสัตว์เจ้าก็เกิดความสังเวชตลอดใจอยู่ดังนี้

คราวนั้นฝูงนกทั้งหลายเป็นอันมาก ล้วนมีดีกกายใหญ่เท่าเรือ
 ได้ประชุมนอนอยู่บนต้นไม้ใหญ่ ได้ปรึกษาหารือกันว่าวันรุ่งเช้าพวกเราจะ
 พากันหากินที่ถิ่นไหน นกตัวหนึ่งพูดขึ้นว่า ในพระนครของพระเจ้ากัณฐกราช
 อยู่ที่เขาไกรลาส พระเจ้ากัณฐราชามีธิดาองค์หนึ่งนามว่ามโนहरา ๆ นั้น
 มนุษย์จับเอาไปได้ บิดนางมโนहरาได้ก่อกบฏมาตั้งแต่ วันรุ่งขึ้นเป็นวัน
 ค่ำรบเจ็ดพันมาถึง เขาก็มีการมหารศึกพันอย่างใหญ่ เขาจะทำมรดกพิชิต
 เพื่อชำระมรดกให้หายก่อกบฏมนุษย์ เราทั้งหลายจึงพากันไปกินเครื่องพิชิต
 กรรมอันใหญ่ในเมืองนั้น พระมหาสัตว์เจ้าได้กำหนดศกภาพ ที่พวกนกทั้ง
 หลายจักไปที่เขาไกรลาสนั้นแล้ว ก็ค่อย ๆ เข้าไปในระหว่างชนับกพระยา
 นกตัวหนึ่ง จึงนอนผูกพันด้วยเชือกใหม่กับชนับกพระยานก ครั้น
 ถึงเวลาเช้า พระยานกนั้นร้องเรียกเพื่อนกันแล้ว ก็บินข้ามป่าหวายทับไป
 ถึงที่ใกล้สุวรรณนครก็ร่อนลงจับอยู่ขอบสระใหญ่ พระมหาสัตว์ค่อยเปิดอง
 คณแล้ววัดนอนอยู่ข้างสระนั้น

คราวนั้นหมู่นางธิดาวิชาจรเจ็ดนางได้ปรึกษากันว่า เราทั้งหลายจะ

ไปตักน้ำที่สระโบกขรณีมาตองให้มโนहरาเทวณะวณน ปฤกษาคกตงกัน
 แดวกชวณกนถอเอาหม้อทองคำคนละหม้อ ไปถึงฝั่งสระโบกขรณีแดวก
 หยุดต้นทหนักนอยุก่อน พระมหาสัตว์เจ้านั่งประทับอยู่ข้างริมสระนั้น ได้ฟัง
 เดียงนางกนิริเหต่านนพุดกนอยุกงทรงดำริหว่า ความพยายามของเราจะถึง
 ที่สุดสำเร็จแน่แล้ว คราวนี้เราจะไต่ทราบเรื่องมโนहरา ความที่เราคนตง
 พงเขาแก่งกันดารมานยอมได้ผลดียงเทยวหนอ แต่จะทำอุบายอันใดที่จะให้
 นางมโนहरารู้ว่าเราตามมาหา เห็นอย่างเดียงที่เราจักทำความอธิษฐาน
 เท่านั้น ความปราถนาของเราจักสำเร็จก็เพราะอธิษฐานจิตร

แท้จริง ความอธิษฐานยอมสำเร็จแต่พระโพธิสัตว์ทั้งหลาย จำเดิม
 แต่ได้พยากรณ์มาแต่สำนักพระพุทธเจ้าองค์ใดองค์หนึ่ง เหตุคงนั้นพระสุชน
 ราชปรารภนาจะทำอธิษฐานจิตรจึงภาสิตพระวาจาว่า ก็ถ้าหากว่าเราจัก
 ได้สมัคสังวาลกับมโนहरาเทยงแท้ไซ้ ขออย่าให้หญิงผู้หนึ่งยกหม้อนาชน
 ได้ ทรงอธิษฐานแล้วก็เสด็จออกจากระหว่างพุ่มไม้ ไปประทับนั่งอยู่
 ณะโคนไม้ใหญ่ต้นหนึ่ง

ดาวเทว ณะขณะนั้นเทยว นางกนิริทงหตายชวณกนตงไปตักน้ำ
 ในสระแดวกยกหม้อนาชนมากพากันไป แต่นางกนิริผู้หนึ่งไม่อาจจะยกหม้อ
 นาชนได้ เหยยวไปแต่มาข้างโนนข้างนี้ ได้เห็นพระมหาสัตว์นั่งอยู่ณะร่วม
 รุกขมุด จึงเข้าไปหาพระมหาสัตว์อ่นวอนว่า ข้าแต่ นายขอความกรุณา
 นายช่วยยกหม้อนาให้ข้าพเจ้าด้วย ๆ คุณกรนอ้งหญิง คักเอาน้ำไปทำอะไร
 กัน นางกนิริหนักบอความตามนยทได้กถาวมาแล้วทุกประการ พระมหา

สัตว์เดรัจฉานเข้าไปใกล้ยกหม้อน้ำให้นางกนิรี พระองค์จึงหยิบชามรวงควง ๑
ใส่ในหม้อน้ำแล้วก็ส่งไป

ฝ่ายนางกนิรีทั้งหลาย ที่ได้ยกหม้อน้ำไปถึงก่อน ก็ได้ให้มโนहरา
ตรงเป็นลำดับกันไป ส่วนกนิรีผู้ต่อมาถึงภายหลังได้รคนาตงทศัรชมะมโนहरา
ปุณฺณสมฺปทา ความปราถนาอันถึงพร้อมด้วยบุญกัธำเรจแก่พระมหาสัตว์
เจ้า เหตุคังนิน ชำมรงค์ประดับเพชรนิน ก็เดือนเฝ้าจากหม้อทองคำพร้อม
กับสำเนา เข้าไปส่งมใส่ในนวกออยแห่งมโนहरาเทวี ๓ เห็นคังนิน ก็มี
เหตุขยัดคังว่าตำมาถึงแล้ว นำตั้งตำหนักตำมทรกของเรา อยู่ตำหากบ้น
ตามมาจนถึงได้

ครั้นมโนहरาเทวีตรงเสร็จแล้ว จึงเข้าไปในห้องสัตว์ยาศน์ให้หา
ศวกนิรยูนนเขามาถามว่า เหตุใดเจ้าจึงกตบมาช้ากว่าเพื่อนทงปวงเจ้า
นางกนิรยูนนได้พูดเล่าความเรื่องนั้นถวายให้ทราบทุกประการ มโนहरาเทวี
รับสั่งว่า ถ้อยคำใดที่เจ้าบอกเล่าแก่เรา ถ้อยคำนั้นคือตำมของเราชื่อศุทธ
กุมารบอกแก่เจ้า กับคนศุทธกุมารอยู่ที่ไหนเล่า ๓ ข้าแต่พระแม่เจ้า
พระศุทธกุมารเคยฉนวนงอยู่ณะรุกขมูตริมฝั่งสระโบกขรณี ๓ แหนะแม่
เจ้าอย่าได้พูดบอกเรื่องนแก่ใคร ๆ เจ้าจงเอาอาภรณ์อย่างนและเครื่องหอม
อย่างน กับทพภุษาอย่างนไปถวายตำมของเรา เจ้าจงพูดเชิญให้ตั้งหน้าใน
สระโบกขรณีก่อน แล้วเชิญให้ประดับพระองค์ด้วยเครื่องตำมอย่างนและเครื่อง
ทรงที่ส่งไปถวายน นางกนิรยูนนรับแล้วฉนวนแล้วรับเอาเครื่องตำมอย่างนกับอาภรณ์
ออกไปถวายและพูดให้ทราบตามเล่าฉนวนมโนहरาทุกประการ พระศุทธนราช

กุมารเด็กรุดตรงแล้วทรงเครื่องตำอ่างแด่พระภูษาเสด็จ ก็เด็กรุดประทับรอ
ทำอยู่ทรมลระโบกชรัณน

นางมโนहरาเทวีทรงรำพึงว่า เราได้ทราบข่าวว่ามีเรามาถึงแล้วเรา
ควรจักทูลให้พระมารดาทราบเสียด้วย นางจึงไปทูลแก่พระมารดาให้ทราบ
ดังที่คิดไว้ พระมารดาจึงตรัสว่า เธอจงไปทูลสมเด็จพระบิดาให้ทรงทราบ
เสียด้วย นางมโนहरาเทวีพร้อมด้วยบริวาริกา เด็กรุดไปยังสำนักราชบิดา
ถวายบังคมแล้วก็ประทับหอบอยู่ข้างหนึ่ง ด้วยเกรงพระอาญาพระราชบิดา

คราวนั้น ท่านท้าวทุมราชทอดพระเนตรราชธิดาแล้วตรัสว่า แหนะ
แม่มโนहरา เธอได้ไปอยู่ร่วมกับมนุษย์นานถึงเพียงนี้ มนุษย์เช่นใดเป็น
สามีของเธอๆเป็นกระษัตริย์หรือพราหมณ์หรือพ่อค้า บิดายังไม่รู้แม่เลยๆ
ข้าแต่สมเด็จพระบิดา สามีของหม่อมฉันไซ้บุรุษคนเดวเป็นอุดมบุรุษ ทรง
ก้าดั่งเทาก้าดั่งพระนารายณ์เจดองค์ ได้เป็นองค์เอกอรรคราชาในด้ากต
ชมพุกว้ป มีพระราชาร้อยเอ็ดเป็นบริวาร พระเจ้าข้าเออแม่มโนहरา
ไฉนเธอมาดั่งทงสามีเขามาเสียทีเล่า มโนहरาเทวีได้กราบทูลเรื่องความ
หุดงดงแคศนจนอด้าน ให้สมเด็จพระเจ้าทุมราชทรงทราบทุกประการ

ท่านท้าวทุมราชตรัสว่า ถ้าวามีสามีของเธอทรงก้าดั่งแต่ความเพียร
มากถึงเพียงนี้แล้วไซ้ ก็เหตุไรเล่าเขาจึงไม่ติดตามเธอมา ถ้าวามีสามีคิด
ตามมากถึงทีนใดแล้วไซ้ เราจะได้รู้จักก้าดั่งความเพียรของเขาเราจึงจะยก
เธอให้เป็นเทวีแก่เขาเสีย นางมโนहरาเทวีได้ฟังพระบิดาตรัสดังนั้น มีบิต
ไต้มนต์เกิดชนเป็นก้าดั่ง จึงกราบทูลสมเด็จพระบิดาว่าข้าแต่เทวดา พระ

องค์ทรงครัดมาทางนี้จะจริงหรือไม่ ฯ เออแม่มโนหราจริง ๆ สิหนะ ฯ
 ข้าแต่เทวดา ถ้ามีของหม่อมฉันนามว่าสุชนกุมาร ตามมาถึงทนต์แล้วพระ
 เจ้าข้า ฯ แหนะแม่มโนหรา ถ้ามีของเขามาถึงแล้วจริงหรือ ฯ มาถึงแล้ว
 จริงพระเจ้าข้า ฯ เออแหนะแม่ เคยชวนเขาอยู่ที่ไหน ฯ เคยชวนได้มาอยู่
 นอกพระนคร พระเจ้าข้า ฯ เออแหนะแม่ เธอจงให้ไปเรียกเขาเข้ามาเกิด
 นางมโนหราเทวดาจึงใช้นางบริวารีกาออกไปเชิญพระสุชนให้เข้ามาเฝ้า พระ
 สุชนกุมารเมื่อ พระราชบิดา มโนหรา รับผิดชอบให้เชิญ เข้าไปมีอาการองอาจตั้ง
 ไกรสรดีหราช เสด็จเข้าไปยังพระนครชนบทของพระโรงหลวงถวายบังคม
 พระสัสสุรราช ซึ่งประทับอยู่ณรัตนดีหาดนั้น แดงก็หมอบเฝ้าณะที่
 สัมควร

ส่วนวิฆาทรทั้งหลายได้เห็นพระมหาสัตว์แล้ว ต่างก็แสดดูจนนัยนคา
 มีได้กระพริบแทบทุกคน ท่านท้าวทุมราชาแต่พอได้ทอดพระเนตรพระ-
 มหาสัตว์มีพระหฤทัยโลมหนักนคดียังนักทรงซักถามว่า แหนะพ่อ พ่อได้
 ข้ามภูผาป่าดงกันดารมานานเท่าใด จึงได้มาถึงพระนครนี้ ฯ ข้าแต่เทวดา
 ข้าพระบาทได้พยายามข้ามภูผาป่ากันดารมาช้านานนับได้เจ็ดบเจ็ดเดือน
 กับเจ็ดวัน เมื่อดวงพญาล่ากดมคคนครแควนนั้น ได้แผดงศรมณานูชีพ
 มหายกษ ๓ คายแควงกเคิรเดียบเหยียบศัรชะยักษนนใจ ครนถวงเดยที
 นินมาได้บรรลุถึงแม่น้ำแควขวางหน้าแห่ง ๓ จึงเอายางซึ่งได้กมนคคาลา
 ทาบาทาแล้ว ก็ดำเนิรมาบนหลังพระยางูเห็ดอมอนมกายยาวใหญ่ ซึ่ง
 นอนขงศัรชะแตะหางจดมงทงต้อง เหมือนท่านองเป็นไม้ดีพานข้าม ข้า

พระบาทพยายามโตคข้ามมาได้แล้ว ถัดแต่้นมาถึงป่าหวายทับหมดทาง
 จะเคิรต่อไป คราวนั้นได้ดัดลิดดำหวาย โหนห้อยตัวไปที่ตระน้อย ๆ จน
 บัดถึงต้นไม้ใหญ่ตั้งอยู่กลางดงเวदानั้นเป็นเวดาคำดงจึงอาศัยอยู่บนคบไม้
 คั่นนหมูนกมกายใหญ่มากคดวกนนอนอยู่ทนน ปฤกษากันว่ารุงเขาจะ
 เขามาหากนทนครน ข้าพระบาทได้ส่อนกายมดมันไว้กับชนปีกพระยานก ๆ
 ได้พาบินข้ามป่าหวายมาหยุดดงที่ขอบสระโบกขรณี ข้าพระบาทได้หัดบ
 หน้ส่อนกายอยู่ทสระนนั้น และต่อมาจึงพบ กนกบนางกนิรซึ่งลงไปคักน้ำ
 ณะสระโบกขรณี มโนหราทเวจิงทราบเรื่องทข้าพระบาทตามมาด้วย
 ประการดงน

ท่านท้าวทุมราชาทรงฟังดงนนั้น จึงคบพระหัตถศรต์ว่า โอหน้าอศัจรย
 จริงหนอ แล้วดร์ธภาษพระมหาสัดควต่อไปว่า ดูกรพ่อ พ่อชอว่าสุธน
 กุมารหรือ ๆ ข้าพระบาทชอสุธนกุมารพระเจ้าข้า ๆ ดูกรพ่อ พ่อรู้คดบ
 รนุหรือไม ๆ ข้าแต่เทวดา ดั่งใดดั่งหนิงซึ่งข้าพระบาทจะไม่รูนนเปอนัน
 ไม่มี ๆ คัดหระพ่อ เราจะชอดูกคดบของพ่อ ๆ ข้าแต่พระมหาราช พระองค์จิง
 ให้ราชบุรุษเอาคณคาคัดเจ็ดคณผั่งเรียงกันไป ไว้ระยะให้ห่างกันวาหนิง จิง
 ให้เอากระดานไมมะเค็ชเจ็ดแผ่นหนาแผ่นดะด้ามศอกยาวกววางหนิงวา วาง
 ฟิงตามชองเล้าคณคาคัดแล้ว ให้เอาเส้าคิตาเจ็ดเส้าผั่งไวเบองหน้ากระดาน
 ไมมะเค็ชแล้ว ให้เอาแผ่นเหล็กเจ็ดแผ่นแผ่นทองแดงเจ็ดแผ่น หนาแผ่น
 ดะด้ามศอกยาวหนิงวาวางชอนกันไว ในเบองหน้าแห่งเส้าคิตาแล้ว ให้
 เอาเกวียนบรทุกเต็มคดด้วยทรายเจ็ดเต็มเรียงดาดบกันไป ในเบองหน้า ข้า

พระบาทอาจะยังให้ลูกศรตดออกไปได้ ๆ ลูกกรพ้อ พ้ออาจะยังให้หลุดไป
ได้เที่ยวหรือ ๆ ข้าแต่เทวดา พระองค์ไม่ต้องสงสัยเลย ข้าพระบาทอา
จะยังถวายได้ พระเจ้าข้า

พระเจ้าทุมราช จึงรับสั่งให้อามาตย์จัดการตามดุษณกุมารบอกนั้น
เสร็จแล้ว จึงให้คกตองเพื่อให้พวกวิชาชนมาประชุมกัน พระดุษณกุมาร
นยนอยุหน้าพระถาน มีไคครนครามขามชยาดี องอาจดุจเทวราช
ในหม้อสุรสังครามนน ครนแตรกทรงยกขนูพาดตูกศรแตรกแผดงไป
ตนตาดเจ็ดตนกระดานไม้มะเคือเจ็ดแผ่น เต้าคี่ดาเจ็ดตน แผ่นเหล็กเจ็ด
แผ่น แผ่นทองแดงเจ็ดแผ่น เกวียนบรรทุกทรายเจ็ดเล่มก็แหดกทำดาวยไป
ตูกศรดำตายฮาดาคจกรแตรกเดยเขาไปยงพนดำคร แดเดยแตรกเข้าไปยง
ทองภูเขาจกรวาว แตรกหวนกลบเขามาประดิษฐานอยู่ณะพระหัตถ์ถววา
พระมหาสัตว์อิก

กรงนน หม้อวิชาชนมีพระทุมราชาเป็นต้น แดะเทพยเจ้าบนอากาศ
พากันสรรเสริญให้ชว่องสำธุการพระมหาสัตว์เจ้าแตรกถาวพระคาถานว่า

สาธุ สาธุ มหาวีร สาธุ สาธุ มหาปัญญา
อจิเรเนว กาเลน ตุวิ พุทโธ ภวิสสุสสีตี

ความวา คแตรกตแตรก พอมเพยรมากมีปัญญายิ่งใหญ่ กาดไม่ข้าเท่า
ไตนัก พ้อจกไคครนธเป็นพระพุทธรเจ้าเทยงแท้ พระเจ้าทุมราชเสด็จตง
จากราชบัตดงกแตรก ทรงส่งมกอดพระมหาสัตว์ครนธว่า บตดงกคี่ดา
สำหรับนครนมอยุหนงอน แตรกตองไซกาตงบุรุษพนหนงจจะยกขมไค

พ่ออาจยกชนโหดหรือไม่ ฯ ข้าแต่พระมหाराช ข้าพระบาทจักอาจ
 ยกชนโหดก็เพราะบุญญาภพของพระองค์ แดเทพยเจ้าซึ่งได้มาประชุม
 กนิษะทณ ทูตเท้านนแดวกถูกชนคคกกายคุจราชดีห้ แดวกเขาไปโกัด
 บัดตั้งกปาดำณทำปทกษินด้อมรอบ ดูบปาดำณด้วยพระหัตถเบองชวา
 ปราณนาจะทำอริษฐานได้เปดงพระวาจาด้วยอริษฐานจิตรคิงนว่า

ถ้าแเดว่าค่อไปในอนาคคกาด ข้าพเจ้าโคชนนงเห็นอวชิรชาด้น
 ก้าจิดเคี้ยได้ซึ่งมารแเดพดมารให้พ่ายแพ้ไป ทำความเพียรจนดำเร้าพระ
 สัมโพธิญาณ อันประดับด้วยสัพพัญญูคญาณณะโพธิพฤษมุต แด
 อาจรอดอน ซึ่งภูเขาใหญ่ อนถมทบ หฤทัย แห่งสัคควสกกต โดกสนันนิवादได้ใช้
 บคนขอ ให้บดดงกศดาจงบเขาให้ข้าพเจ้ายกชนได้เถิด พอชาตคำอริษฐาน
 ดงกทรงยกบดดงกศดาชนโหด อุปมัยเหมือนยกคองอนท่าด้วยใบไม้ ยก
 ชุงกรมไปมาให้พระราชาทอดพระเนตร ด้วยประการน

พระเจ้าทุมราชา ทอดพระเนตรอศักรรยซึ่งมีโคเคยมี่ เล็ดคัจดง
 จากดีहांนตรงเข้าดวมกอดพระมหาสัคควแเดวครัดชอษมาโทษ ฝ่ายพวก
 วิชาธรทงหลายโคพากันให้ร้อง ยกชงชนกวดแควงไปมานับคองหมนแเดน
 พระเจ้าทุมราชาครัดถามพระมหาสัคควว่า พ่ออาจจำภรรยาของพ่อได้
 หรือไม่ ฯ ข้าแต่เทวดา ข้าพระบาทอาจจำได้ พระเจ้าข้า ฯ พระเจ้า
 ทุมราชาทรงพระหรรษาแเดวเล็ดจกตบวง คิงดำรัสตั้งนางเจ็ดธิดาให้คก
 แต่งประดับกายาคด้วยสรพาดังการ ทำให้มีรูปพรรณงคองามวิจิตร แด

ทั้งจริตกริยาก็ให้เหมือน ๆ กัน แล้วให้เชษฐริดาทางเจ็ดหนมาหนึ่งเรียง

ดำดับดับปนกันกับมโนหระ แล้วให้เชษฐพระสุชนกุมารเข้ามาตรัสถามว่า

คุณพ่อสุชนกุมาร วิชาของเราเจ็ดนางนี้อยู่ณะทน ภรรยาของพ่อมี

อยู่ที่ไหนด้วยหรือหาไม่ ถ้ามีพ่อจงจับกุมกรเอาไปเถิด

พระมหาสัตว์เจ้า ทอดพระเนตรสังเกตุไปก็จ้ามโนหระหาได้ไม่

คิดตรึกตรองหาอุบายจะใคร่รู้จักมโนหระ จึงคิดเห็นว่ากรรมตาโพธิสัตว์

แล้ว ย่อมใช้ความอริษฐานเป็นที่ตั้ง กับคนเราจักทำอริษฐานบารมี

จับเอากรรมโนหระเทวให้จึงได้ เมื่อจะทรงทำอริษฐานนั้น จึงตรัส

ประพนชคาถานว่า

ขทิ สจจํ อหํ ปุพฺเพ สพฺพสตุตฺตํ หิตํ ภิ

ปรทาร์ น คจฺฉามิ ปุเรสุสามิ มโนเรถํ

น กิณฺจํ มม ทาเรสุ อัจจิกฺขนฺตุ เม เทวตาตี

ความว่า ถ้าหากว่าข้าพเจ้า ได้ทำประโยชน์เกือกุดแก่สรรพสัตว์ไว้

แต่มีได้คบหากับภรรยาคนอื่น ปรทาร์กรรมนิคหนึ่งไม่ได้มีแก่ข้าพเจ้า

ในกาลก่อนจริงแล้วไซ้ ขอให้ข้าพเจ้ารู้จักมโนหระเทวี่ตามปราถนา

แต่ขอเทพยดาจงเอ็นดูบอกให้ข้าพเจ้ารู้จักเถิด

ครنگน พิกพของท้าวตักเทวราช ก็แต่งตั้งอาการร้อนให้ปรากฏ

ท้าวตักหัตถ์นัยใคร่ควรวญดูรู้เหตุนั้นแล้วได้เหาะมาโดยอากาศ เข้าไปใกล้

พระมหาบุรุษราชแล้วตรัสว่า แหนะท่านมหาบุรุษ ข้าพเจ้าจักเนรมิตรเป็น

แมตงวันทองทำปทักษิณศักระหึงคนใด ท่านจงรู้จักหึงคนนั้นว่าเป็น

ภรรยาของท่านเถิด พระมหาสัตว์เจ้าได้กำหนดจัดจำถ้อยคำเทวราชบอก
คิงนั้นแล้ว ก็ตรงเข้าจับเขามโนหราทะวซึ่งท้าวโกศยี่จำแดงเป็นแมลงวัน
ไปจับศีรษะนั้นได้ จึงทูลว่าภรรยาของข้าพระบาทคณนพระเจ้าข้า

ท้าวทุมราชาทอดพระเนตรเห็นอัศจรรย์ดังนั้น ทรงโลมหนักครัดตั้ง
ให้ทำอภิเชกมณฑป แล้วให้เอาสุวรรณหรือรัตนมากองดงณะหน้าพระ
ดานหลวง ได้พร้อมกันอภิเชกพระมหาสัตว์กับมโนหราทะว ให้ครอบ
ครองราชสมบัติต่อไป พระบรมโพธิสัตว์เจ้า ได้สมัคตั้งวาทกับมโนหรา
สมความปราถนา อยู่มาไม่ช้านัก คณวันหนึ่งพระมหาสัตว์เมื่อจะทรง
บรรทม ได้ระดกถึงพระชนกชนนีพระหฤทัยถึงเวชติเตยนพระองค์ว่า
โอ เราหนารูจักคุณพระชนกชนนีไม่ เราได้เกิดมาเพราะอาศรัยบิดามารดา
ก่อน บิดามารดามีคุณยิ่งหาสิ่งจะเปรียบมิได้ แผ่นดินแดแม่หน้าภูเขา
จักรวาล จะว่าหนาแต่ดังกว้างสูงก็หาเท่าคุณบิดามารดาไม่ เราช่าง
ตระหงพระชนกชนนีผู้มีคุณมาแต่ได้ จำเราจักต้องกลับไปเฝ้าพระบิดา
มารดา ทรงติเตยนพระองค์แล้วทรงพระโลภกว่าให้ ได้ครัดพระคาถา
ว่า

ก็ ภวิสฺสตี เม อมฺมา กถิ คจฺฉามิ มาตริ
มม ณาตี น ปสฺสามิ มญฺเญ เหสฺสามิ ชีวิตนฺติ

ความว่า ปานพระชนนีของเราจักเป็นอย่างไรก็มีใคร ทำในนจะได
ไปเห็นพระมารดา เราไม่ได้เห็นพระมารดาแต่หมู่ญาติของเรา ๆ คงจัก
ต้องวอดวายอยู่ทนมหนัก เมื่อทรงพิดาไปด้วยประการนั้นแล้ว ก็หัด

พระเนตรบรรทมชบเซาอยู่บนแท่นที่ไต่ยาดัน

มโนหราเทวคณบรรทมแล้ว เห็นพระมหาสัตว์บรรทมชบเซาอยู่
จึงทูลถามถึงต้องถามตรงว่าพระองค์ทรงประชวรประการใดหรือ พระ
มหาสัตว์กถนหน้าพระเนตรโวมิตได้ทรงกรรแดงให้แล้วครั้นว่า แม่มโนหรา
โอพิคคถึงพระมารดา เมื่อเวลาที่จะมาพระมารดาได้ทรงพิดาปอย่าง
อย่างน ๆ ข้าแต่เทวดา พระองค์จะทรงคิดทำอย่างไร ๆ แหนะเทวี
พิปราศจากพระมารดาแล้วไม่อาจดำรงชีพต่อไปได้ พึ่งจะต้องกลับไปยัง
สำนักพระมารดา ๆ ข้าแต่พระมหाराช หม่อมฉันจักขอตามเสด็จไปด้วย
พระองค์จะทรงดำเนินไปอย่างไร หม่อมฉันจะตามไปอย่างนั้น ๆ พระ
มหาสัตว์ครั้นห้ามสักเท่าใด มโนหราก็ก้าพั้งไม่จะขอตามเสด็จไปให้ได้
พระมหาสัตว์ครั้นว่า มโนหราจะไปด้วยกิดเหมือนกัน

ครั้นเวดารุ่งเช้าพระมหาสัตว์ จึงเสด็จเข้าไปเฝ้าพระสัสดีสุรราช
ทูลตาจะไปหาพระมารดา พระเจ้าทุมราชทรงโสมนัสครั้นว่า ตุกรพ่อ
สุธนกุมาร เราจักไปยังมนุษย์โลกกับพ่อด้วย แล้วครั้นตั้งให้พนักงาน
เตรียมพดณิกายไว้ให้พร้อมเสด็จตามกำหนดวันที่จะเสด็จไป จึงพระเจ้า
ทุมราชมีหมู่วิชากรทงหลายเวดตอมเป็นบริวาร ทรงพาพระมหาสัตว์กับ
มโนหราเสด็จออกจากพระนคร พร้อมด้วยมหันตบริวารยศ หมู่วิชากร
ทงหลายถวายนับพาพวกพดณิกายเหาะไปโดยอากาศวิถิตด้วยอานภาพของ
ตน โดยกาดไม่นานเท่าใดได้บรรลุถึงมนุษย์โลก ครั้นถึงจึงหยุดพดณิกาย
ตงให้จคทำพดบัพดา แดคกงทพอยู่ใกล้พระนครอุครบัญญัตินคราตรี

เป็นต้น แต่พระชนกชนนีพระมหาสัตว์เจ้า แล้วยกทูตตากลับไปยังพระนคร
ของพระองค์

ฝ่ายอนงค์นางมโนหราเทวี ได้ยู่ร่วมกับพระมหาสัตว์ ครั้น
พระเจ้าอาทิตย์วงศ์ได้ตั้งกตบเข้าพระนครแล้ว รับสั่งให้เจ้าพนักงานรถตกแต่ง
ประทับพระนครถว้ นางมอดิเรก จึงได้อภิเษกพระมหาสัตว์ให้ครองราช
สมบัติณอรุตรบัญญัติ ส่วนพระเจ้าอาทิตย์วงศ์ก็ได้ตั้งออกบรรพชาถือเพศ
เป็นคาสต์ โดยกาดไม่นานเท่าใดได้ยังอภิญญาสมาบัติให้เกิดจน ครั้นต้น
พระชนมายุแล้วก็มีพรหมโลกเป็นทิไปในเบื้องหน้า พระบรมโพธิสัตว์เจ้า
ได้เสวยราชสมบัติโดยยติธรรม ได้บำรุงเลี้ยงพระชนกชนนีแต่บำเพ็ญบุญ
มีทานเป็นต้น ครั้นเมื่อต้นพระชนม์แล้วได้อุปบัติในดุสิตพิมานสวรรค์ ฝ่าย
มหาชนทั้งหลายนั้น บรรดาที่ตั้งอยู่ในโอวาทของพระมหาสัตว์เจ้าเมื่อต้น
อายุแล้วก็ได้ไปเกิดในสวรรค์

สตถา อิมิ ชมมเทสนิ อหริควา สมนเตจพระบรมคาสตา
นำกรรมเทศน์มาแล้วจึงตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย นักปราชญ์แต่
ปางก่อน ได้สดัทธิพของตนแต่บิดามารดาเสียได้ ก็เพราะอาศรัยมาตุคาม
เป็นเหตุแรงกล้า แล้วทรงประกาศอริยสังคังสในที่สุดชาดกเทศน์ว่า พระ
ภิกษุผู้กระต้นหนักได้กรรมจกษุุดพระอรหันต์ แล้วพระองค์จึงประมวญ
ซึ่งชาดกว่า พระเจ้าอาทิตย์วงศ์ในครั้งนั้นกตบชาติมาคือ พระสุทโชน

ปัญญาสชาดก

นางจันทาเทวีในกาดนน ^๕ ครนกดบชาติมาคือ ^๕ มหามายาเทวี ^๕ ท้าว
 ทุมราชในกาดนน ^๕ ครนกดบชาติมาคือ ^๕ พระดำริบุตรเถร ^๕ กัสสปฤาษี
 ในกาดนน ^๕ ครนกดบชาติมาคือ ^๕ พระกัสสปเถระ ^๕ นาคราชในกาดนน ^๕
 ครนกดบชาติมาคือ ^๕ พระโมคคัลลานเถระ ^๕ นายพรานบุญชริกในกาดนน ^๕
 ครนกดบชาติมาคือ ^๕ พระอานนทเถระ ^๕ ท้าวสักเทวราชในกาดนน ^๕ ครน
 กดบชาติมาคือ ^๕ พระอนุรุทธเถระ ^๕ ปุโรหิตในกาดนน ^๕ ครนกดบชาติมาคือ ^๕
 เทวทัต ^๕ นางมโนहरาในกาดนน ^๕ ครนกดบชาติมาคือ ^๕ มารดาพระราหู
 บริษัททงหลายในกาดนน ^๕ ครนกดบชาติมาคือ ^๕ พุทธบริษัท ^๕ ดุชนกุมาร
 ในกาดนน ^๕ ครนกดบชาติมาคือ ^๕ พระตถาคศนเทยว ^๕

จบสุชนชาดก

เรื่องพระสุชนนางมโนหราน ^๕ นอกจากปัญญาสชาดก ^๕ ยังเป็น
 เรื่องเด่นตะคองกนมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ^๕ แต่งเป็นฉันทกัม ^๕ แต่งเป็น
 หนังสืออศวตกัม ^๕

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ของกรม ทบพลพระราช ๕ ซอยหน้าชั้น ๒ พระนคร โทร. ๗๑๘๖๖
นายวาฬ รุ่งเรืองธรรม ผู้พิมพ์และแก้ไข ๒๕๐๑
